

KÖZLEMÉNYEK

Tinku Balázs

A LOMBARD-VELENCEI KIRÁLYSÁG LÉTREHOZÁSA, KIÉPÜLÉSE 1814–1820

„Die Verfassung, welche Italien durch die Revolution(sic!) empfing und die Kaiser Napoleon mit Rücksicht seine Zwecke modifizierte, war in ihrer Basis auf die demokratische Repräsentation und in ihrer Ausbildung auf militärischen Despotismus berechnet. Die Elemente beyder dieser Extreme sind in ihr sichtbar und leicht nachzuweisen.”¹

Karl Friedrich Kübeck

A Habsburg Monarchia részentitásainak történetét sokan sokféleképpen kutatták éppúgy, ahogy Olaszország egyesülés előtti, *Risorgimento* elnevezéssel illetett szakaszát is, mégis keveset tudunk az események mögötti különböző folyamatok dimenzióiról. Sok értékes mű íródott az események láncolatáról — elsősorban a politikai dimenzióról —, de csak az utóbbi évtizedek „revizionista” kutatói állították vizsgálatuk középpontjába a központosított nemzetállam intézményesülésének okait, következményeit, vagyis problematikájának természetét. A központosított nemzetállam vizsgálatához azonban szükséges magával a nemzetállammal, mint politikai kerettel foglalkozni. A nemzetállam ideája a napoleoni államszervezés eredményeként nyert létjogosultságot, mert az állami hatalomgyakorlás, államról alkotott kép egy teljesen új módjának lehetőségét vetette fel. Természetesen az eszme nem volt új, hiszen filozófusok — mindenekelőtt Thomas Hobbes — lefektették már ennek a gondolatnak a szellemi alapköveit, a francia forradalom pedig megteremtette a lehetőséget a gondolat valóra váltására. Napoleon hatalomra jutása után az európai politikai miliő lassan változni kezdett; ha nem is vált szalonképessé a korabeli államférfiak közt a francia típusú államszervezés, de kényszerből sokan politikailag elfogadták létét. Így tett például Metternich is, amikor Mária Lujza házassága révén legitímálta Napoleon Franciaországát. Napoleon legyőzése azonban nem jelentette eszméinek legyőzését, sőt, azok számára, akik figyeltek, új eszköztárral gyarapította a politikáról és a hatalomgyakorlásról való gondolkodás szellemi

¹ „Az Alkotmány, amit Itália a forradalom alatt megtapasztalt és Napoleon császár körültekintően módosított, az ő kiindulópontjában a demokratikus képviselőre és az ő kialakításában a katonai elnyomásra volt kitalálva. Ezen két szélsőség elemei láthatóak és könnyen [észlelhetőek], hogy igazoljuk.” *Joseph Alexander Helfert: Zur Geschichte des Lombardo-venezianischen Königreichs.* Wien, 1908. (a továbbiakban Helfert, J. A.: *Zur Geschichte*) i. m. 279. – Jelen munka 2013-ban írt szakdolgozatom egy részének átdolgozása. Itt szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Majoros Istvánnak kritikái észrevételeiért, illetve külső konzulensemnek, Szántay Antalnak a rendkívül hasznos szakmai segítségért.

eszköz-készletét. A korszak polgárai tapasztalatot szereztek egy másfajta állami szerepvállalásról, a hatalom teljesebb, mindenkit jobban ellenőrizni képes természetéről. Egyszersmind ez a hatalomfelfogás nagyobb társadalmi mobilitást, nagyobb intézményi hatékonyságot és nagyobb politikai szerepvállalást is lehetővé tett, ami a felvilágosodás eszméjét valló kontinentális hivatalnokréteg számára eszmei ideáljuk betetőzéseként hatott. Ezek a szempontok a jelenlegi kutatási irányvonalban csak egyes (angolszász, német és olasz) szerzők tanulmányaiban és monográfiáiban lelhetőek fel, átfogó esettanulmányként teljességgel hiányoznak. Lombardia-Velence esetében a „legfrissebb”, átfogó szintézis Franz Pesendorfer *Eiserne Krone und Doppeladler*² című munkája, ám műve a „hagyományos” történetírás kereteit nem feszegeti. Vele ellentétben Marco Meriggi meg sem kísérelt a teljességre törekedni, viszont a revízionizmus szempontrendszeré alapján írta meg két legfőbb művét.³ Továbbá kiemelném még Lucy Riall programadó írását⁴ is, mint az eddig megközelítések orientációit és értékeit elemző, valamint a még kutatásra váró problémakörök összegyűjtését nagyszerűen összefoglaló művét.

Ez a tanulmány a Lombard-velencei Királyság politikai intézményesülésén keresztül kívánja bemutatni ennek a „nemzetállami” problémakörnek a természetét, amivel a császári-királyi hatóságoknak (is) meg kellett birkóznuk. Nemzetállami problémakörnek nevezem két ok miatt; mert a nemzeti kérdés katalizálta a felmerülő nehézségeket, és mert a bécsi udvar célja egy olasz „nemzeti” (partikuláris) entitás létrehozása volt. Egy leendő második tanulmány pedig az intézményesülésre adott válaszreakciókról, annak kontextusáról és a folyamat haszonélvezőiről nyújt rövid, esettanulmány jellegű áttekintést. A választott időkeret sem véletlen; 1820-ra lényegében elvégezték mindazt a szervezési munkát, ami létfontosságú az állam, illetve jelen esetben egy kvázi-állam vagy államrész működéséhez. Célszerűnek tartom itt le is zárni a munkámat, mert az 1820-as évektől már nem állnak fenn azok a körülmények, amelyek a napóleoni háborúk utáni átmeneti időszakban fennállottak. Az ez után következő bel- és külpolitikai folyamatok nem kevésbé érdekesek, de már működés közben mutatják az új struktúra alkotóelemeit, ami egyben azt is jelenti, hogy más szempontok érvényesülnek a döntési mechanizmusok során. A hatalom három ágának felosztása természetesen nem valósult meg olyan tisztán és „egyenlő súlyban”, ahogy azt egy „valóban modern” államszervezésnél meg tapasztalhatnánk, így természetesen az eltolódás az igazságszolgáltatástól és törvényhozástól a végrehajtás felé. Én azonban célszerűnek tartom a három hatalmi ágat külön-külön elemzés alá vonni, mert ezáltal követhetőek nyomon, illetve válnak elemezhetővé az államépítés folyamatai, döntéshozásának dinamikája és az új rendszer természete. Úgy vélem továbbá, ha felvázolom egy má-

² Franz Pesendorfer: *Eiserne Krone und Doppeladler. Lombardo-Venetien 1814–1866*. Wien, 1992.

³ Marco Meriggi: *Amministrazione e classi sociali nel Lombardo-Veneto 1814–1848*. Bologna, 1983. és *Il Regno Lombardo-Veneto*. Torino, 1987.

⁴ Lucy Riall: *The Italian Risorgimento – State, Society and National Unification*. London, 1994.

sodik tanulmányban az államszervező elit működésének eredményeit a sajtó, az oktatáspolitikai, az egyházpolitika, a köz- és állambiztonság és állami szimbolika tükrében, akkor érthetővé is válik, miként járultak hozzá egy mesterséges, újszervezésű entitás stabilizálásához, illetve miért úgy működtek és miért úgy cselekedtek, ahogy. Vagyis az elemzésük által értelmet nyer döntési és cselekvési mechanizmusuk és szempontrendszerük.

A cenzúra intézménye teljesen más megítélés alá esett a tárgyalt korszakban, mint ma; társadalmilag elfogadott volt. A társadalom által „elfogadott” cenzúra pedig aszerint volt „elnyomó” vagy „üdvös”, hogy mennyiben elégítette ki az olvasni, tájékozódni vágyó — döntően liberális — értelmiségi előfizetőt. A téma hatalmas és monográfiák írására is alkalmas, ezért én inkább a szervezeti struktúra felől közelítek és releváns példákkal kívánom megmutatni, hogy a hatalom által támogatott újság is lehet népszerű. Nem azért, mert nincs „vetélytársa”, hanem azért, mert valóban képes megszólítani az olvasót. Heinrich Benedikt szerint Itáliában 92 újság és folyóirat létezett, amelyből 32 Lombardia-Velencében működött, vagyis minden harmadik itáliai újság a Királyság területén belül nyomtatott ki.⁵ Természetesen mindegyik újságot cenzúrázták, de egyszerűen nem állja meg a helyét az a megállapítás, hogy nem lehetett mást kapni. Természetesen sok újságot nem lehetett kapni a Királyságban, de ez nem jelenti azt, hogy ne csempészték volna be őket. Különösen Svájc olasz nyelvű újságait csempészték előszeretettel. A politikai klíma megváltozása az 1810-es évek végén szintén érzékelhető a cenzúrahivatal tevékenységén is. A cenzúra szigorodása azonban egy nem várt mellékhatással is járt; a torzult tájékozottsággal. Mivel minden olvasó tudta, hogy cenzúrázott írást olvas, ezért — ha feltétlenül tájékozódni akart — diverzifikálnia kellett hírforrásait. A Királyság későbbi időszakában ez a „sajátos” tájékozottság nem vált a döntéshozók javára.⁶ A rendőri hatóságok hatékonyságának látványos fejlődését hozta a napóleoni államszervezet. A csendőrség, mint a közbiztonság őre, a rendőrség, mint a köztörvényes bűnüldözés aktora és a titkosrendőrség, mint az államellenes tevékenység felderítője hatalmas előnyt biztosított a Napoleon-ellenes új államoknak ahhoz, hogy helyreállítsák a rendet és megfékezzék a banditizmust régi-új területeiken.⁷

Az állam és az Egyház szétválasztása nagyon speciális téma, és az Itáliai Királyság öröksége, valamint a katolikus Egyház tradicionálisan erős itáliai befolyása miatt nem is kerülhető meg. Ferenc császár jozefinizmusa rányomta bélyegét az új Királyság életére, egyszersmind jelentősen növelte a Habsburg Monarchia itáliai befolyásának potenciálját. Metternich és a császár eltérő törekvései itt ütköztek ki látványosan, miközben ennek a Királyság egyházi élete lát-

⁵ *Heinrich Benedikt: Kaiseradler über dem Appenin. Wien-München, 1964. (a továbbiakban Benedikt, H.: Kaiseradler.) 133–134.*

⁶ Lásd: *John Davis: Cultures of Interdictions: The Politics of Censorship in Italy from Napoleon to the Restoration. In: Napoleon's Legacy. Problems of Government in Restoration Europe. Szerk.: David Laven – Lucy Riall. Oxford-New York, 2000.*

⁷ Lásd: *Clive Emsley: 'The Best Way to Keep the Peace in Country'. Napoleon's Gendarmes and Their Legacy. In: Napoleon's Legacy. Problems of Government in Restoration Europe. Szerk.: David Laven – Lucy Riall. Oxford-New York, 2000.*

ta kárát. Továbbá az Itáliai Királyság összeomlása után a jozefinista egyházpolitika azt a társadalmi réteget „idegenítette” el magától, amely nemcsak a legellenállóbb volt a patrióta liberalizmussal szemben, hanem a monarchia legstabilabb támasza is volt egyben; a vidéki birtokosokat és a parasztságot. Ennélfogva a császár és a szervező elit döntései és pozícióharcai messzemenő társadalmi kihatással bírtak; olyan kihatással, amelyek nemcsak a pápaválasztásokra, hanem 1848-as felkelés előtti itáliai eseményekre is rányomták a bélyegüket.

A császár oktatáspolitikája szintén hasonló jegeket mutatott. Az állami felügyelet erősödött, de cserébe a korábbinál egységesebb szabályozást iktattak törvénybe. Az oktatás osztrák mintája valósult meg Lombardia-Velencében, ami legalábbis ambivalens sikernek nevezhető.

Végül előrebocsátok két, szokatlannak mondható altémát, amelyek szorosan nem tartoznak az államszervezés folyamatához, mégis rengeteg információt nyújtanak a szervező elit gondolkodásmódjáról és hatalomfelfogásáról. Az 1814–1815-ös év egy megrendült társadalmat talált Észak-Itáliában, ahol közel húsz évvel korábban olyan társadalmi átrendeződés ment végbe, amelyet a térség lakossága nagyon régen nem élt már át. Az erre a társadalmi átalakulásra alapozó napóleoni struktúrák összeomlása értelemszerűen hatalmas társadalmi és gazdasági válságot eredményeztek, amelyet az új államoknak feltétlenül orvosolniuk kellett. Az új, poszt-napóleoni államok különbözőképpen reagáltak erre a kihívásra, ám nem kevésbé érdekes megvizsgálni azokat az embereket, akik „ténylegesen” is lehetőségük volt cselekedni vagy akár befolyásolni is egyes döntéseket. Azok a döntéshozók, karrieristák és „szerencse fiai”, akik nemcsak felismerték a kínálkozó lehetőséget, hanem esélyük is volt megragadni vagy mi több, befolyásolni azt. A lombardiai és veneto-i elit különbözősége meglehetősen könnyen megragadható, míg ha csoportokra bontjuk a szervező-döntéshozó új, idegen elitet, akkor képet kaphatunk az államszervezés emberi tényezőiről is. Természetesen nem állítható, hogy kollektív identitásokkal rendelkező csoportokról lenne szó, sokkal inkább arról, hogy egyes csoportok közös tapasztalattal, világszemlélettel bírtak, amelyek — mintegy stigmaként — letagadhatatlanok voltak az új helyzetben. Ezek a „stigmák” nemcsak hátrányt, hanem hatalmas versenyelőnyt is jelenthettek, ha okosan éltek velük – és sokan okosan éltek is velük.

Hasonlóképpen ha megvizsgáljuk a látszólag csak reprezentációs funkciót betöltő állami szimbolikát, akkor az új Királyság legitimációjának — vagy annak hiányának — mélyebb szintjét érthetjük meg. Az államszervezés során megállapított állami szimbolika repertoárja pontos képet mutat arról, miként gondolkodott a császár és szervező elit az államiság, a közjog és a hatalom mi-benlétéről. A korábbi jelenlét, a legitimáció hangsúlyozása és a legyőzött Itáliai Királyság eszmei öröksége mind-mind kényszerpályára terelte a szimbolika kérdését, de irányt nem adott neki. Nagyon különleges volt ez a folyamat, amely során egy mesterséges, soha nem létező entitás legitimációját egy korábbi, az új rendszerrel antagonisztikus eszmei ellentétben álló rendszer elemeiből merítve próbálták meg elfogadtatni.

1. A háború véget ér

Párizs 1814. március 31-én a szövetséges csapatok kezére került, a hír természetesen változást hozott az itáliai hadszíntér menetében is; április 17-én Eugène de Beauharnais alkirály fegyverszünetet kötött Bellegarde tábornaggal,⁸ az osztrák csapatok itáliai főprancsnokával. A Schiarino-Rizzino kastélyban megkötött egyezmény alapján⁹ az Itáliai Királyság francia alakulatainak haza kellett térniük Franciaországba, az osztrák csapatok jogot kaptak arra, hogy átvonuljanak a Királyság területén Franciaországba, a veneto-i ellenálló erődök (Osoppo, Palmanova, Legnago és Velenca) védői pedig szabad, fegyveres elvonulás mellett kapituláltak az osztrákoknak, ezért cserébe viszont a Királyság megtarthatta megmaradt területeit. A hazatérő francia csapatokat¹⁰ április 19-én búcsúztatta el Eugène de Beauharnais.¹¹

Franciaország legyőzése után a Mantovában tartózkodó Eugène de Beauharnais alkirály helyzete nem volt kilátástalan annak ellenére, hogy hadserege majdnem harmadára¹² csökkent. Ha nem tört volna ki lázadás ellene, akkor minden valószínűség szerint megtarthatta volna az egykor uralma alatt lévő területek nagy részét és szuverén uralkodóvá válhatott volna. Az elégedetlen helyi polgárságot azonban más motivációk vezették, mint a nagyhatalmak diplomatáit. A milánói patrióták¹³ már évek óta — nagyjából a kontinentális zárlat elrendelése óta — elégedetlenek voltak és változást akartak. Természetesen sokféle motiváció és elképzelés jellemezte ezt a „mozgalmat”. Az „igaz hazafiak” (*Italici puri*) szabadulni akartak a francia gyámság alól, a nemzeti függetlenséget hangsúlyozták és a brit közvetítésben bíztak.¹⁴ Velük rokon nézeteket vallottak azok a csoportok, akik az Itáliai Egység megvalósítását Joachim Murat-ban látták, a régi milánói elit, illetve konzervatív polgári réteg pedig inkább egy sajátos autonómiában látta volna a jövőt a Habsburg-Estei-ház fősége alatt. Április 17-én a milánói szenátus összegyűlt, hogy egy Párizsba menő küldöttséget válasszanak azért, hogy a szövetséges nagyhatalmaktól az Itáliai Királyság szuverenitásának elismerését kérjék. Április 19-én a szenátusban

⁸ Heinrich Josef Johann Graf von Bellegarde (1756–1845) piemonti származású drezdai születésű tábornok, apja a szász választófejedelem tábornoka és hadügyminisztere volt. Az Udvari Haditanács elnöke kétszer is (1806–1813 és 1820–1825), Lombardia teljhatalmú biztosa (1814–1815) és a lombard-velencei alkirály képviselője (1815–1816). 1825-ben nyugdíjba vonult. 1808-tól aranygyapjas lovag.

⁹ Egyezmény teljes szövege angolul megtalálható itt: *George F. Nafziger – Marco Gioannini: The defense of the Napoleonic kingdom of Northern Italy, 1813–1814.* Westport-London, 2002. (a továbbiakban *Nafziger, G. – Gioannini, M.: Northern Italy.*) 220–222. Francia nyelven itt: *Massimo Fabi: Milano e il ministro Prina. Narrazione storica del Regno d'Italia.* Novara, 1860. (a továbbiakban: *Fabi, 1860.*) 102–107.

¹⁰ Kb. 30.000 főről van szó, lásd: *Nafziger, G. – Gioannini, M.: Northern Italy.* 342–344.

¹¹ Uo. 227–228., *Fabi, 1860.* 108–109.

¹² Nagyjából 15.000 fő és 36 löveg leszámítva azokat, akik épp aznap reggel indultak el az átadott veneto-i erődök helyőrségeiből.

¹³ A liberális polgárság tagjait értem ez alatt azt a réteget, amelyik a legnagyobb haszonélvezője volt a napóleoni átalakulásnak.

¹⁴ Ez nem is volt irreális elképzelés, mert Genovában brit egységek állomásoztak és Lord William Bentinck, Szicília kormányzója elkötelezett whignek számított.

Giuseppe Prina, a gyűlölt pénzügyminiszter delegáció küldésére tett javaslatot Bécsbe, hogy tárgyaljanak a francia Eugène de Beauharnais szuverén uralkodóként való elismeréséről ennek élén. Az „igaz hazafiak” tiltakoztak, a vita gyorsan elfajult és tüntetések kezdődtek a hatalom ellen. Április 20-án a felbőszült tömeg betört Prina otthonába és meggyilkolták. A katonaság nem tett semmit. Másnap ideiglenes kormány alakult Domenico Pino tábornok vezetésével.¹⁵ Eugène de Beauharnais reménytelennek látta helyzetét, ezért új megállapodást kötött az osztrákokkal. Az április 23-i mantovai megállapodás¹⁶ szerint lemond a hatalomról a Habsburg Monarchia javára, a területet az osztrák hadsereg megszállja, a megmaradt olasz katonaságot pedig átveszi zsold- és nyugdíjfizetési kötelezettséggel együtt. A megállapodás értelmében Eugène de Beauharnais másnap átadta utolsó „ütőkártyáját”, Peschiera erődjét az osztrákoknak és ezzel a kapitulációval megpecsételte az Itáliai Királyság sorsát is. Április 26-án Sommariva altábornagy császári különmegbízott proklamációban szólította fel a terület lakosságát az együttműködésre,¹⁷ 28-án az osztrák csapatok bevonultak Milánóba, május 1-én pedig Mantovába. A milánói ideiglenes kormányzat osztrák felügyelet alatt megkezdte működését, a megmaradt itáliai haderőt pedig leszerelték és felügyelet alá helyezték. Érdekes adalék, hogy a sokat szenvedett olasz katonák morálja olyan magas volt, hogy egyetlen hadilobogót sem voltak hajlandóak átadni az osztrákoknak, inkább elégették, széttépték vagy kondérban megfőzték és megették(!) azokat.¹⁸

Ideiglenes adminisztráció Veneto-ban

A milánói ideiglenes kormányzat előtt azonban már létezett egy ideiglenes kormányzat az osztrák katonai megszállás alá került egykori velencei területeken. Hiller tábornoszernagy¹⁹ 1813. november 8-án proklamációban²⁰ garantálta a megszállt területek közigazgatásának folyamatos működését. Az igen részletes szabályzat szerint minden igazgatási szerv érintetlen marad és működhet, de a főparancsnoknak alárendelve és a tisztviselők is megtarthatják a pozíciójukat és fizetésüket, amennyiben esküt tesznek Ferenc császárra. Egyetlen — de élet-szerű — változtatást léptek meg mindössze; a megyék (*dipartimento*) adószedői a prefektus felügyelete alatt egy pénzügy tartalékot kellett, hogy képezzenek és ebből a pénzből kellett ellátniuk a területükön állomásozó osztrák csapatokat.

¹⁵ Fabi, 1860. 124–126.

¹⁶ Fabi, 1860. 149–152.

¹⁷ Raccolta degli atti dei governi di Milano e di Venezia e delle disposizioni generali. Milano, 1814. I. köt. (a továbbiakban a rendeletek gyűjteményét Raccolta címszóval és az adott év számával jelzem) 18.

¹⁸ Christopher Duggan: *The Force of Destiny. A History of Italy since 1796*. Boston-New York, 2008. (a továbbiakban: *Duggan, C.*; *The Force of Destiny*) 52.

¹⁹ Johann Karl Freiherr von Hiller (1748/1754?–1819) tipikus katonadinasztia-gyerekként (Tonisterkind) tipikus katonai pályafutást mondhatott magáénak. Csapattisztként, hadtestparancsnokként, körzetparancsnokként és főhadparancsnokként is tapasztalatot szerzett, mikor átvette az itáliai hadsereg vezérletét. Leváltása után haláláig Galícia főhadparancsnoka volt.

²⁰ Collezioni di leggi e regolamenti pubblicati dall'Imperio Regio Governo delle Provincie Venete. Venezia, 1815. (a továbbiakban: *Collezioni di leggi*, 1815.) I. köt. 3–16.

Ez jelentősen csökkentette Ausztria háborús terheit és a lakosság is megértéssel viszonyult a dologhoz. Hiller ekkor még nem értesült arról, hogy Ferenc császár október 25-én egy ideiglenes katonai kormányzót már kinevezett minden megszállt észak-itáliai terület élére; herceg Heinrich Reuß-Plauen táborszernagyot.²¹ Reuß-Plauen herceg december 18-án meg is érkezett Vicenzába és zökkenőmentesen átvette Hillertől a kormányzás feladatát, mivel a november 8-i proklamáció egyezett a császártól kapott instrukcióival.²² Január elejére már feladatkörönként két-három szakember — németek és olaszok vegyesen — tanulmányozta a francia-itáliai közigazgatást, hogy megfelelő ismerettel rendelkezzenek annak működéséről. A pénzügyi forráshiány, a bizottság folyamatos helyváltogatása és Reuß-Plauen herceg kevés adminisztratív tapasztalata azonban erősen hátráltatta a hatékony munkavégzést. A bizottság versenyt futott az idővel és folyamatosan a saját korlátaiba ütközött; tulajdonképpen amit és akit tudott, átvett az előző közigazgatásból. Például Veneto megszállása után teljes létszámában átvették a helyi csendőrséget.²³ Ugyanígy március 1-én, amikor a február 19-i rendelkezés szerint megszüntették a legalacsonyabb szintű közigazgatási egységeket, a kantonokat, a reformkezdeményezés annak pozitív hozadékait strukturális zűrzavarral tetézte. Ez részben kényszer hatására történt, mivel az adott körülmények közt a kibővített jogkörű *communé*-k fel tudták szívni a kantonok alkalmazottait így garantálva a hatékonyabb közigazgatást.²⁴ Eszerint a járás (*distretto*) központját adó város élén áll a polgármester (*podestà*), akit a *communé*-k tanácsa jelöl a posztra, a központi kormányzat pedig három évre kinevezi őt. Mellé a *communé*-k tanácsa, akik a körzet negyven legmagasabb adófizetőjéből állnak, hat főt titkos szavazás alapján választ meg.

A csendőrség tagjainak átvétele azonban nem talált feltétlen támogatásra Bécsben, és Ferenc császár egy különbizottságot²⁵ küldött a helyszínre, hogy felülvizsgálják az intézkedéseket. Ezzel még inkább lelassították Reuß-Plauen herceg munkáját, a különbizottság pedig képtelen volt érdemi áttekintést adni. Jól mutatja az adminisztrációs káoszt, hogy olyan prominens, szabadkőműves vezetőket is átvettek, mint Antonio Mulazzani.²⁶ A központosítás jegyében végül felállítottak a veneto-i ideiglenes kormányzatban egy rendőrpáncsnoki

²¹ Heinrich XV. Fürst Reuß-Plauen (1751–1825) régi, szerteágazó, birodalmi főnemesi család sarja. Tábormokként végigszolgált a napóleoni háborúkat, ő érte el a bajorok október 8-i kilépését a háborúból. Veneto főkormányzója Velence bevétele után a Királyság megalapításáig, Hiller táborszernagy 1819-es halálát követően Galícia főhadparancsnoka.

²² R. John Rath: *The provisional Regime in Lombardy-Venetia, 1814–1815*. Austin & London, 1969. (a továbbiakban: *Rath, J.: The provisional Regime.*) 18. John Rath könyve azért is különösen értékes, mert sok olyan forrást is felhasznált, ami 1927-ben vagy 1945-ben elpusztult.

²³ *Collezioni di leggi*, 1815. I. köt. 19–26.

²⁴ *Collezioni di leggi*, 1815. I. köt. 94–111. A többszintű Itáliai Királyság közigazgatása szerint a legnagyobb (középszintű) területi egységet a *dipartimento* képezte, ez alá tartozott 3–5 *distretto*, egy *distretto* alá 2–4 *cantone*, a kantonok alá pedig a *communé*-k.

²⁵ *Rath, J.: The provisional Regime.* 23–24. A bizottság vezetője Anton von Raab, Linz rendőrfőnöke volt.

²⁶ Antonio Mulazzani vagy Mulanzani rendőrségi körzetparancsnok volt 1796-ban, majd folyamatosan lépett előre a ranglétrán. Velence kapitulációjakor Veneto rendőrpáncsnoka volt és ebben a minőségében folytatta munkáját a Habsburg Monarchiában is.

posztot, de ez sem garantálta a hatékonyságot. Annál is inkább, mert a vezetőit két-három havonta leváltották, míg végül október 10-én az illetékes szerv élére Anton von Raab személyét, az első osztrákot a hatóság élén véglegesítette az uralkodó. A csendőrség és a rendőrség megszervezése tehát nagyon vontatottan haladt, amiben szintén szerepet játszott a pénzhiány és az egységes szabályzat hiánya.

Hasonló volt a helyzet a cenzúra jogi szabályozásának átvételével. A korábbi szabályozás szerint a kinyomtatni kívánt könyveket a helyi hatóságnál kell bemutatni. Az ideiglenes kormányzóság szerint ez túl megengedő gyakorlat és előírta, hogy a körzet prefektusának kell benyújtani minden kinyomtatásra váró kiadványt, legyen az könyv, újság vagy reklám.²⁷ Mivel a feladat meghaladta az igencsak gyenge lábakon álló polgári adminisztráció lehetőségét, ezért július 20-án Reuß-Plauen herceg az ideiglenes kormányzat által kinevezett körzeti rendőrmegbízottak feladatkörébe vonta a cenzúra hatáskörét.²⁸ Egy megyének csak egy újságot engedélyeztek, amit ráadásul 1815. január 1-ig újra kellett engedélyeztetni. Központi cenzúrahatóság felállítására volt akarat, de a körülmények nem tették lehetővé a megvalósulását. Szinte pontosan ugyanez a folyamat ismétlődött meg az adóügyi felülvizsgálat és szervezés során. A nyáron kinevezett pénzügyi megbízott, Josef Mayer von Gravenegg mindössze tizenkilenc alkalmazott felett rendelkezett, akiknek nemcsak a tartomány adójának a behajtását kellett végrehajtani, de felül kellett vizsgálniuk a teljes korábbi adójegyzéket is! Mayer von Gravenegg egy októberi levelében nagyjából száz ember alkalmazását tartotta szükségesnek a munka elvégzéséhez.²⁹ Természetesen ő sem maradt meg sokáig a posztján.

Üdítő kivétel volt az adminisztrációs felfordulásban a francia-itáliai igazságügyi rendszer fenntartása. A november 8-i proklamáció által érintetlenül hagyott struktúrát az osztások sikeresen továbbépítették. A korábbi rendszer szerint minden megye rendelkezett elsőfokú bírósággal, ahonnan az Itáliai Királyság öt, regionálisan illetékes fellebbviteli bíróságához³⁰ lehetett fellebbezni. A rendszer csúcán a milánói székhelyű Semmítőszék (*Corte di cassazione*) állt. A megszállt területeken január 21-én felállításra került egy nyolc fős ideiglenes Fellebbviteli Bíróság³¹ (*Corte d'Appello*), amelynek olasz nemzetiségű tagjai az Itáliai Királyság törvényei alapján ítéleztek. Velence kapitulációja után a Fellebbviteli Bíróság itt székelt, elnökévé Ignaz Rottmann titkos tanácsost nevezték ki. 1814 júniusában Ferenc császár Leopold von Plenciz udvari tanácsost, jogi különmegbízottat küldte Velencébe, hogy a bíróságok szervezését segítse.³² Plencizre várt a feladat, hogy áttekintse a korábbi igazságszolgáltatás eredményeit, lehetőséget, illetve felülvizsgálja az osztrákok szolgálatába állt bírók és jogászok munkáját, megbízhatóságát és erkölcsét.³³ Plenciz ideiglenes

²⁷ Uo. 28.

²⁸ Uo. 29. Egy megyében (*dipartimento*) egy körzeti rendőrmegbízott működött.

²⁹ Rath, J.: The provisional Regime. 37–38.

³⁰ Név szerint: Ancona, Bologna, Brescia, Milánó és Velence.

³¹ Collezioni di leggi, 1815. I. köt. 78–80.

³² Rath, J.: The provisional Regime. 41–42.

³³ Az erkölcsök vizsgálata alatt általában az illető szabadkőművesekhez fűződő esetleges kapcsolatainak, szimpátiájának vizsgálatát értették. Természetesen a szabadkőművesség nem volt kizáró

megbízása az új Királyság megalapítása után állandósult; 1815-ben ő lett a velencei Fellebviteli Bíróság elnöke, majd egy év múlva a veronai székhelyű Legfelsőbb Bíróság, vagyis a Lombard-velencei Szenátus elnöke.

Az 1814-es és '15-ös évi rendelkezéseket áttekintve is feltűnő, hogy milyen sok és milyen hosszú rendeletekről van szó, ezekből mégis mennyire nagyon kevés ment át a gyakorlatba. Megállapítható, hogy az osztrákokban megvolt a szándék az átvett rendszer működtetésére, az életbe léptetett reformokkal és zavaros személyi politikájukkal mégis inkább csökkentették, semmint javították a tovább élő francia-itáliai közigazgatás hatékonyságát. A domináns tartományi elit 1815 elején szintén okot adott az aggodalomra, ugyanis lényegében három csoportból tevődött össze; a nagybirtokos „régis” arisztokráciából, a nem helyi származású ex-napóleoni karrierhivatalnokokból és a kevés helyismerettel rendelkező örökös tartományokból érkezőkből. Önmagában már ez is garantálta a nem hatékony ügyvitelt és társadalmi elégedetlenség légkörét. Ugyanakkor azt Reuß-Plauen herceg és az ideiglenes kormányzat javára kell írni, hogy a lehető legkorrektebben igyekeztek eljárni az adott körülmények között.

Ideiglenes adminisztráció Lombardiában

Lombardia tartomány nem a hadi események révén, hanem Eugène de Beauharnais lemondása révén került Habsburg fennhatóság alá, tehát az osztrákok sokkal jobb állapotban vehették át a közigazgatás egységeit, mint Veneto tartományban. Ráadásul az egykori Milánói Hercegség területén nem volt ismeretlen a Habsburg uralom és annak centralizáló tradíciója sem. Az felkelők által felállított Ideiglenes Kormányzat (*Reggenza provvisoria*) április 26-án adta át a hatalmat Sommariva altábornagynak. Szemben a velencei területekkel — ahol meglehetősen egyértelmű volt, hogy Veneto a Habsburg Monarchiához fog ismét tartozni —, Lombardia hovatarozása korántsem volt egyértelmű, ezért az osztrák ideiglenes kormányzat sokkal kevesebb változtatást eszközölt itt, mint Veneto tartományban. Például a tisztviselőknek nem kellett felesküdniük Ferenc császárra ahhoz, hogy hivatalban maradhassanak és az Elektori Kollégium (*Collegio Elettorale*)³⁴ is fennmaradt. Természetesen az osztrák katonai közigazgatás az elektorok ellenjegyzése nélkül is könnyedén gyakorolni tudta a hatalmat. Ugyanakkor a hadsereg bevonulása nem jelentette azt, hogy a Pino-féle ideiglenes kormányzat megszűnt volna. Sőt, Sommariva és Bellegarde óáltaluk adott ki rendelkezéseket a császár, illetve az 1814. július 31-én felállított Központi Szervezési Udvari Bizottság (korabeli iratokban *Central-Organisierungs Hofcommission*, a továbbiakban COHC)³⁵ utasításai alapján. Bellegarde egy levelében meg is írta Sommarivának, hogy katonai megszállás-

ok a hivatalviselésre, ha az illető kellően nagy szakmai tapasztalattal bírt és hajlandó volt alkalmazkodni.

³⁴ Ez egyfajta felsőházként, illetve „alkotmánybíróságként” működött és ellenjegyezte a szenátus határozatait. A szenátust a Pino-féle ideiglenes kormányzat feloszlatta.

³⁵ A bizottság 1817 őszén fejezte be munkáját és hatalmas iratanyagot termelt ez idő alatt. A Bécsi Levéltárban megpörkölt, sérült, de többé-kevésbé olvasható állapotban megtalálható az anyag. Jelzete: AT-OeStA/AVA Inneres HK Präsidium A 158–184. és 192–195.

nak tekintse a rendelkezésére álló terület feletti megbízatását.³⁶ Ezen változtatott Ferenc császár május 14-i rendeletében, amikor a területet a Habsburg Monarchia joghatósága alá vette, amit 25-én hoztak nyilvánosságra Milánóban.³⁷ Ez azt jelentette, hogy Lombardia kikerült Reuß-Plauen herceg — merőben elméleti — joghatósága alól, és a császár szabadon rendelkezhetett vele. Veneto tartományban Reuß-Plauen herceg a szövetséges hatalmak nevében nyerte megbízatását — bár mindvégig egyértelmű volt Ausztria szándéka —, míg Lombardia esetében már szó sem volt semmiféle szövetséges nagyhatalmi felhatalmazásról. Az új teljhatalmú megbízott tisztségét Bellegarde vette át, aki egyben az ideiglenes kormányzat elnöke is vált.³⁸ Három nappal későbbi rendeletében³⁹ pedig az ideiglenes kormányzat alá tartozó területet a Ticino és a Mincio folyó közti területben határozta meg, ami a Királyság megalapítása után rögzült is.⁴⁰ Az intézményi struktúra ekkor még szinte érintetlen volt egyetlen kivétellel; a rendőr- és cenzúrahivatással. A belügyminisztérium alól közvetlenül Bellegarde irányítása alá helyezték a cenzúrahivatalt, a rendőrség irányítására pedig egy rendőri különbizottságot hoztak létre, amiből később a rendőrfőnöki hivatal fejlődött ki.⁴¹

Ferenc császárnak rövid idő múlva sikerült megszereznie a szövetséges nagyhatalmak jóváhagyását Lombardia bekebelezéséhez, amit Metternich megírt Bellegarde-nak június 2-án.⁴² Bellegarde június 12-én proklamációban tudatta Lombardia lakosságával, hogy a Habsburg Monarchia integráns részévé válnak.⁴³ Az ideiglenes kormány ekkor hét miniszterből állt; külügyminiszter (Ferdinando Marescalchi), belügyminiszter (Luigi Vaccari), igazságügyminiszter (Giuseppe Luosi), pénzügyminiszter (Cesare Bargnani), gazdasági miniszter (betöltetlen, részben a pénzügyminisztériumba olvasztották be), vallásügyi miniszter (Gaetano Giudici), és a hadügy- és tengerészeti miniszter (Giovanni Battista Bianchi d'Adda).⁴⁴ A már semmilyen funkciót betöltő Elektori Kollégiumot feloszlatták. Természetesen a minisztériális kormányzás eszméje elfogadhatatlan volt Bécs számára, ezért nem kellett sokat várni a feloszlátásukig. Ezzel egyidőben Ferenc császár Johann von Wessenberg-et⁴⁵ mint különleges császári megbízottat Milánóba küldte, hogy a régi közigazgatási rend-

³⁶ A levelet idézi *Rath, J.*: The provisional Regime. 57.

³⁷ *Raccolta* 1815. I. köt. 52–53.

³⁸ A terület átvétele utáni státuszát talán érdemes itt, egy lábjegyzetben tisztázni. Sommariva a császár nevében vette át a hatalmat, de a terület Reuß-Plauen joghatósága alá tartozott ezáltal. Bellegarde kinevezése tulajdonképpen kettéosztotta a megszállt területek ideiglenes igazgatását, ami nem érintette Sommariva ügyvivői megbízatását. Vagyis Bellegarde gyakorolta a hatalmat, míg Sommariva végrehajtotta és végrehajtotta a rendelkezéseket a milánói ideiglenes kormányzattal.

³⁹ *Raccolta* 1815. I. köt. 54–55.

⁴⁰ Ez azért volt fontos, mert az Itáliai Királyság területe túlnyúlt a Ticino folyón, ami II. József alatt is a Milánói hercegség határát jelentette. A Ticino folyón túli terület a Szárd-piemonti Királysághoz került.

⁴¹ *Rath, J.*: The provisional Regime. 74–75.

⁴² Uo. 61.

⁴³ *Raccolta* 1815. 60–61.

⁴⁴ Alessandro Zanoli-t május végén leváltották.

⁴⁵ Johann von Wessenberg (1773–1858) badeni születésű császári-királyi diplomata, Metternich helyettese a bécsi kongresszuson és legfontosabb támasza az itáliai államszervezésben.

szer adatait átnézze és erről neki jelentést tegyen. Wessenberg — mint a császár szeme és füle Milánóban — Metternich bizalmi köréhez tartozott, és azon a véleményen volt, hogy „az olasz emberek bizalmának megnyeréséhez feltétlenül szükséges elkerülni a germanizációnak még a látszatát is vagy úgy kezelni a területet, mintha az osztrák gyarmat (!) lenne.”⁴⁶ A COHC⁴⁷ felállítása után annak alenőke lett és szívélyes viszonyt tudott kialakítani Bellegardé-val. Augusztus 14-én levélben kérte a két kormányzót, Bellegardét és Reuß-Plauen herceget minden adatbázis eljuttatására hozzá, amivel egyben ellenőrizhetné is a szervezési munkájuk állapotát. Bellegarde kormányzata kilenc hét múlva készen volt a kért adatbázissal, míg Veneto-ból később sem jött más, mint időkére és ígéretes.⁴⁸ Ez az adatbázis alkotta a COHC későbbi javaslatainak, vitanyagainak legfontosabb adatbázisát, vagyis minden lényegesebb, Veneto-t is érintő kérdésben lombardiai adatokból leszűrt következtetésekre alapoztak.

Bellegarde július 27-én a császár parancsára július 31-i határidővel, szakáganként külön rendeletekkel feloszlatta a minisztériumokat.⁴⁹ Az tisztviselők egy részét átvették az új ideiglenes kormányzatba, a megfelelő szakigazgatási intézményekbe vagy nyugdíjazták. Egy rendkívüli bizottságot is felállítottak Sommariva elnöke alatt, aminek a hadügyi igazgatás átvétele és a katonaság leszerelése lett a feladata. Ez a bizottság október 31-ig állt fenn, szervezési munkáját pedig az 5. fejezetben taglalom. A döntés révén hirtelen nagyszámú képzett hivatalnok maradt állás nélkül, és ez hasonlóan rossz hatással volt a szervezési munka hatékonyságára, mint Veneto tartományban a folyamatos kapkodás. Ráadásul a rossz gazdasági helyzet miatt Bellegarde limitálta a kifizetéseket, sok állást pedig anyagi okok miatt nem töltöttek be.⁵⁰ Az indulatokat mérsékelendő Bellegarde az elbocsátott hivatalnokoknak továbbra is folyósította a korábbi fizetésük egy részét, amíg a nyugdíjukat meg nem kapják vagy új állást nem találnak maguknak. Azok, akik havi 1.001 és 3.000 líra közt kerestek, a fizetésük kétharmadát, akik 3.001 és 4.000 közt, a fizetésük felét, azok pedig, akik e fölött, az egyharmadát.⁵¹

1814. július 21-én a milánói Semmítőszék feloszlásra került, feladatkörének ellátását pedig „ideiglenesen” a bécsi Legfelsőbb Igazságügyi Hivatalra (*Oberste Justizstelle*) ruházták át.⁵² Mindeközben az ideiglenes kormányzatban is lázas munka kezdődött. Júniusban három szekciót hoztak létre egy-egy ál-

⁴⁶ Arthur G. Haas: Metternich, reorganization and nationality, 1813–1818. Knoxville, 1964. American edition. (a továbbiakban: Haas A.: Metternich.) 49.

⁴⁷ Tagjai: Prokop Lažanský elnök, Johann von Wessenberg alelnök, Karl Kübeck, Francesco Guicciardini, Propst Augustin Gruber, Johann Debois, Johann Baptist Rinna von Sarenbach, Taddäus Peithner von Lichtenfels, Joseph Fritz, Francesco Patroni, Josef Alois Jüstel, Johann von Metzburg, Filippo Ghislieri-Calderini és bizonyos von Türekheim tanácsosok. A lombardiai és veneto-i kormányzók kinevezésük után szintén a bizottság tagjaivá váltak. *Joseph Alexander Helfert: Kaiser Franz I. von Österreich und die Stiftung des Lombardo-Venetianischen Königreichs*. Innsbruck, 1901. (a továbbiakban: Helfert, J. A.: Kaiser Franz) 19–20.

⁴⁸ Haas A.: Metternich. 55.

⁴⁹ Raccolta 1815. I. köt. 92–103.

⁵⁰ Rath, J.: The provisional Regime. 65.o.

⁵¹ Uo. 66.o.

⁵² Collezioni di leggi, 1815. II. köt. 10–11.o.

lamtitkárral az élükön. Ez a három szekció (postaügyi, protokoll, levéltári szekció) inkább csak kiegészítő funkciókat látott el, ám a minisztériumok feloszlása után ez képezte egy új ideiglenes kormányzat bázisát. 1814 őszére létrehozták a korábbi minisztériumok mintájára azok ügyosztályi megfelelőit; a belügyi ügyosztályt,⁵³ az igazságügyi ügyosztályt, a vallásügyi ügyosztályt, az oktatási ügyosztályt,⁵⁴ a gazdasági ügyosztályt,⁵⁵ a bányászati ügyosztályt, a közjóléti ügyosztályt és a pénzügyi ügyosztályt. A kormányzatban szinte mindenki ismert mindenkit, mivel nagyon kevés embert vettek fel az örökös tartományokból, így ez az összeszokott csapat nagyon hatékony munkát tudott folytatni. Ez az ideiglenes kormányzat a politikai hatalom minden ágát átfogta, kivéve a cenzúrát, a csendőrséget és a rendőrséget; ezek közvetlenül a teljhatalmú megbízotthoz tartoztak.⁵⁶ 1814 decemberében a császár azt a Julius Strassoldót nevezte ki új rendőrfőnöknek, aki később is jelentős szerepet játszott az új Királyság politikai életében.

Érdeemes egy pillantást vetni a pénzügyi igazgatás struktúrájára is, bár a pénzügyi és gazdasági kérdések nem képezik a tanulmány tárgyát. Az Itáliai Királyságban két kompetens minisztérium létezett; a pénzügyi (*ministero delle finanze*) és a gazdasági (*ministero del tesoro pubblico*). A pénzügyminisztérium alá tartozott az adóztatás, a pénzverés, a hitelezés, a postaszolgálat és az állami monopóliumok (só, dohány, salétrom és lőpor, de például a lottózás is)⁵⁷ igazgatása is. A gazdasági minisztérium viszont inkább állami vagyonkezelőként működött, mivel az állami kézben lévő vagyon igazgatása volt a feladatköre, de hozzá tartozott az adók behajtása is.⁵⁸ Ezek a feladatkörök aztán szétszétvárosításra kerültek az új ideiglenes kormányzat ügyosztályai közt vagy közvetlenül az ideiglenes kormányzat hatásköre alá vonták be. Ide került például a postaszolgálat, a földadó, a hitelezés vagy a pénzverés feladatköre. Jól látható, hogy a még kiforratlan pénzügyi államigazgatást nem sikerült az osztrákoknak megérteniük, mivel ők is meglehetősen ötletszerűen csoportosítottak össze egyes feladatköröket.

Az igazságügy nem kevésbé drasztikus változáson ment keresztül az igazságügyi minisztérium (*ministero della giustizia*) feloszlása után. Az elsőfokú bíróságokat a fellebviteli bíróságok alá utalták, amelyek pedig a milánói Semmitőszék alá tartoztak annak feloszlásáig. 1814 júliusában a császár Francesco de Patroni-t küldte Milánóba hasonló felhatalmazással, mint Veneto-ba Leopold von Plencizt; az örökös tartományok törvényeit átültetni a helyi igazságszolgáltatásba és megszervezni annak struktúráját.⁵⁹ Ez az erősen központosított struktúra befejezetlen maradt egészen 1816-ig.

⁵³ Élén a korábbi belügyminiszter jobbkeze, Paolo De Capitani állt.

⁵⁴ Élén Carlo Verri, a Pino-féle kormányzat tagja állt. Ő az ismert liberális irodalmár, Pietro Verri öccse volt.

⁵⁵ Élén Giacomo Mellerio, a későbbi Lombard-velencei Udvari Kancellária első elnöke állt.

⁵⁶ Rath, J.: The provisional Regime. 71–72. Az Itáliai Királyságban a rendőrség a belügyminisztérium alá tartozott, bár a rendőrfőnök írhatott közvetlenül az alkirálynak is.

⁵⁷ Ezen árucikkek monopóliuma az új Királyságban is fennmaradt.

⁵⁸ Helfert, J. A.: Kaiser Franz. Appendix I. 525–535.

⁵⁹ Rath, J.: The provisional Regime. 83.

A tartomány közel- és távoli múltja miatt tehát a milánói elit jobb helyzetből indulhatott neki a karrierépítésnek, mint a velencei arisztokrácia és nemesség képviselői, bár hosszú távon mégsem tudták ezt a helyzeti előnyüket kamatoztatni. Emellett két különbséget emelnék ki a veneto-beli és a lombardiai szervezési munka jellemzésére. Egyrészt Veneto tartomány szervezését háborús állapotok közt kellett megkezdeni, míg Lombardia békésen cserélt gazdát, így nem annyira meglepő, hogy Veneto-ban rengeteget kellett improvizálniuk az osztrákoknak, Lombardiában pedig érintetlenül vehették át az egész intézményi struktúrát. Másrészt pedig Bellegarde látványosan jobb szervezőnek bizonyult, mint Reuß-Plauen herceg. Bellegarde rendeletei átgondolt, megvalósítható rendeletek együttese, míg Reuß-Plauen túlságosan is tanácsadói véleményétől függött.

A visszahódított egykori pápai legációkban is működött egy ideiglenes kormányzat 1814 tavaszától 1815 márciusáig, de ez a hatóság semmilyen szervezőmunkát nem végzett, feladatköre mindössze a korábbi adminisztráció fenntartására korlátozódott. A Pó jobb partján, a folyótól délre eső területen Bolognáig és Ravennáig terjedt a ferrarai székhelyű kormányzat hatásköre.⁶⁰ A három legáció katonai kormányzója Joseph von Steffanini vezérőrnagy, polgári ügyvivője pedig Julius Strassoldo volt.⁶¹ Mivel az Egyház hevesen ellenezte a terület Ausztriához való csatolását, ezért Ferenc császár nem is forszírozta a terület integrációjának kérdését a Pó bal partjával ellentétben. Murat támadásakor a területre kiűritették és a bécsi kongresszus után az immár törvényesen is pápai területre csak kisebb helyőrségek (Ferrara, Comacchio) formájában tért vissza a Habsburg jelenlét.

2. Lerakják az alapkövet

Tervezetek, szempontok

A bécsi kongresszus a Habsburg Monarchiának juttatta a korábban is birtokolt észak-itáliai területeket,⁶² ám ezeknek nem volt sem közös elnevezésük, sem közös történelmük és társadalmi-gazdasági téren is igen nagy különbségek jellemezték őket. A Lombard-velencei Királyságot I. Ferenc császár egy alapító pátenssel hozta létre ápr. 7-én.⁶³ Ebben a pátensben egy királyság létrehozásáról van szó, bár ez az elnevezés csalóka. Hiába egyértelműek az okirat szavai, ha három évtized múltán is találhatunk olyan iratot, amelyben a két tartomány

⁶⁰ Helfert, J. A.: Kaiser Franz. 62.

⁶¹ Uo. 89.

⁶² A bécsi kongresszus jegyzőkönyvének teljes szövege német nyelven elérhető itt (elérés: 2013. október 14.): <http://www.staatsvertraege.de/Frieden1814-15/wka1815-i.htm> A Királyság határait a 95. törvénycikk rendezi. Ausztria ezen kívül a 103. törvénycikk szerint jogot nyert arra, hogy Ferrara és Comacchio városaiban helyőrséget tarthasson fenn.

⁶³ Az alapító pátenszt a Wiener Zeitung megjelentette teljes szövegében német és olasz nyelven 1815. április 14-én (elérés: 2013. október 14.): <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=wrz&datum=18150414&zoom=2>

alkotta királyság nem kettős, hanem két királyságként („*Civilverwaltung der beiden Königreiche*”)⁶⁴ jelenik meg. A kortársak számára a napóleoni államalakulatok után a visszatérés a „régí” államstruktúrák közé nem volt váratlan, de kívánatos sem. Jellemző adat, hogy nemcsak olasz patrióták vélték úgy, hogy célszerű lenne egy egyesült Itália, hanem egyes osztrák hivatalnokok, katonatisztek vagy diplomaták is, mint például báró Klemens Wenzel Hügel is a naplójában.⁶⁵ Természetesen ez igen kevésbé befolyásolta a vezető politikusokat és döntéshozókat, ám az itáliai helyzet megértéséhez ez egy nagyon fontos adalék. A császár és a legfőbb hivatalnokai a COHC egyik tagjának, Joseph von Saurau-nak a véleményét osztották, miszerint a hadjog alapján megszerzett területek megszervezésénél nem kell tekintetbe venni a helyi elit kívánalmait.⁶⁶ A fentebb taglalt körülmények azonban nem hagytak más járható utat, mint a kényszerű együttműködés útját, így a metternichi amalgamáció végül — ha messze nem teljesen is, de — érvényesülhetett. Ennek az egymásra utaltságnak és a külső kényszerítő körülményeknek köszönhetően a szervező és a helyi elit felismerte, hogy a kölcsönös tisztelet és együttműködés üdvösebb, mint egy szimplán voluntarista hozzáálláson alapuló államszervezés. Természetesen ez nem jelentette azon világnézetbeli különbségek feloldását, amely különbségek egyaránt megosztották mindkét érdekelt felet. De előbb célszerű röviden felvázolni, az átmeneti állapot megszüntetésével milyen alapokból is kellett egy-egy-es közizgatást kiépíteniük az osztrákoknak.

II. József császár radikálisan új közigazgatási rendszert és hatalomgyakorlási mechanizmust vezetett be 1784-ben a Milánói Hercegségben, amire három évtizeddel később is példaértékű struktúráként tekintettek a COHC tagjai és a hercegség egykori teljhatalmú minisztere, Johann Joseph Wilczek is életben volt. A lombardiai kormányzó, Ferdinánd főherceg hatalma tisztán reprezentatívává vált, míg a létrehozott teljhatalmú miniszter (*ministro plenipotenziario*) „birtokolta” adminisztratív ügyvivőként a hatalmat. A Kormányzótanács (*Consiglio di Governo*) élén állt Johann Joseph Wilczek⁶⁷ teljhatalmú miniszter. A Kormányzótanács fogta össze a Kamarai Magisztrátus (*Magistrato Camerale*), az Államtitkárság (*Segretaria di Stato*), a Pénzügyi intendencia (*Intendenza delle Finanze*), a Gazdasági Hivatal (*Giunta Economale*) és az Államgyűlés (*Congregazione dello Stato*) szervezeteit.⁶⁸ A tartományi önkormányzat hét, majd 1786-tól Mantova hozzáadásával nyolc kerületre lett felosztva, ezek lettek a tartományi politikai intendenciák (*Intendenze Politiche Provinciali*), amelyek élén az intendánsok áll-

⁶⁴ Idézi: *Brigitte Mazohl-Wallnig: Österreichischer Verwaltungsstaat und Administrative Eliten im Königreich Lombardo-Venetien 1815–1859. (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte. Band 146.) Mainz, 1993. (a továbbiakban Mazohl-Wallnig, B.: Österreichischer Verwaltungsstaat) 331.*

⁶⁵ *Benedikt, H.: Kaiseradler. 112.*

⁶⁶ *David Laven: Venice and Venetia under the Habsburgs, 1815–1835. New York, 2002. (a továbbiakban: Laven, D.: Venice.) 66.*

⁶⁷ Johann Joseph Wilczek (1738–1819) sziléziai származású főnemes, államférfi.

⁶⁸ *Szántay Antal: Regionalpolitik im alten Europa. Die Verwaltungsreformen Josephs II. in Ungarn, in der Lombardei und den Österreichischen Niederlanden, 1785–1790. Bp., 2005. (a továbbiakban Szántay A.: Regionalpolitik.) 122.*

tak. Az intendenciák tovább oszlottak kerületekre és *comunékra*.⁶⁹ II. József 1786. április 18-i pátensében hozta létre az új közigazgatást, amely révén minden fontosabb döntést személyesen hozhatott meg, a milánói teljhatalmú miniszter pedig kellő eréllyel tudta ezeket átültetni a gyakorlatba.⁷⁰ Az intendenciák területi felosztására, vezetőik feladatkörének leírására és a városi gyűlések (*Congregazione Municipale*) szabályozására is újabb rendeletek születtek.⁷¹ Az új rendszer kiforrására azonban már nem jutott idő; 1796-ban Lombardia csatatérre vált, a következő évben megkötött campoformio-i béke pedig elszakította a területet a Habsburg Monarchiától.

A *prima dominazioné*-nak nevezett rövid venetobeli Habsburg jelenlét után 1814-ben újra lehetőséget kapott Ferenc császár a megnövelt terület közigazgatásának megszervezésére. Az Itáliai Királyság 24 megyéjéből (*dipartimento*) 15 teljes egészében, egy pedig felerészben a Habsburg Monarchia, illetve a majdani Lombard-velencei Királyság része lett.⁷² Egészen pontosan fogalmazva egy demit (Alto Adige) visszacsatoltak Tirolhoz, egy másik megye (*Passariano*) területének egy része pedig a szintén új alapítású Illír Királysághoz került,⁷³ vagyis Lombard-Velence együttese 13 egész és két csonka megyét foglalt magába.⁷⁴ Ez nagyjából 47.000 km² (787,4 osztrák négyzetmérföld) nagyságú területet jelentett, ahol a 4 milliós lakosság fele-fele arányban élt a két tartományban.⁷⁵

Két számottevő tervezet született a területi integráció irányainak megszervezésére. Az egyik Prokop Lažanský,⁷⁶ a COHC elnökének *Vortrag*-ja,⁷⁷ a

⁶⁹ A dolgozatomban a *commune* szóalakat fogom preferálni a magyar község, nagyközség szók helyett, bár jelentésében nem tér el jelentősen. Úgy vélem a középkor folyamán kibontakozott itáliai urbanizáció folytán az önkormányzatiság felfogása — még ha falusias, vidéki formában is, de — árnyaltabb az általunk megszokott községi önkormányzatiság-felfogástól.

⁷⁰ Uo. 136.

⁷¹ Uo. 145.

⁷² Az alábbi megyékről van szó: Adda (központja Sondrio), Adige (központja Verona), Adriatico (központja Velence), Alto Adige (központja Trento), Alto Po (központja Cremona), Bacchiglione (központja Vicenza), Brenta (központja Padova), Lario (központja Como), Mella (központja Brescia), Mincio (központja Mantova), Olona (központja Milánó), Passariano (központja Udine), Piave (központja Belluno), Serio (központja Bergamo) és Tagliamento (központja Treviso). Basso Po (központja Ferrara) bal parti része tartozott a Monarchiához, jobb parti része a Pápai Államhoz. A teljes lista elérhető itt: *Leopoldo Armadori – Carlo Verri: La rivoluzione di Milano dell'Aprile 1814*. Roma, 1897. 85–86. vagy itt: http://www.gutenberg.org/files/36212/36212-h/36212-h.htm#Page_85 (elérés: 2013. október 14.).

⁷³ 1849-ben nagyrészt ebből a területrészből hozták létre az osztrák Tengermellék (*Küstenland*) tartományt.

⁷⁴ Adda megye lakói és a Svájci Konföderáció is szerették volna, ha a svájci határt Sondrio-tól délebbre húzzák meg, de az osztrákok ragaszkodtak a területéhez.

⁷⁵ Kübeck 1814. aug. 18-i statisztikai áttekintése 1813-as adatokkal. A jelentést lásd: *Helfert, J. A.: Kaiser Franz. Appendix. I. 521–547*. Bellegarde október 25-én elküldött adatbázisa alkotja Kübeck jelentésének második részét.

⁷⁶ Prokop Lažanský z Bukové (1771–1824) cseh származású államférfi, 1813-tól 1814-ig udvari kancellár. A COHC megszűnése után, 1817-től cseh-galíciai kancellár és az Oktatási Udvari Bizottság (*Studien-Hofkommission*) elnöke. Haas és más szerzők is 1823-at jelölik meg halála évének, de a Wurzbach Lexikon szerint valószínűbb az 1824-es év.

⁷⁷ Teljes címe: *Vortrag über die Organisierung der italienischen Provinzen*. A szöveget sajnos nem sikerült fellelnem, ezért csak David Laven, Arthur Haas és Alexander Helfert kivonataira tudtam támaszkodni.

másik pedig Karl Kübeck, a COHC tagjának *Vorschläge*⁷⁸ című tervezete. Lažansky a Habsburg tradíciókra támaszkodva konzultatív gyűléseket, Rendeket (*Stände*) kívánt létrehozni, amelyek segítik a Gesamtmonarchie szerveinek munkáját és visszajelzéseket küldenek Bécs felé. Ez a rendi struktúra és a közgazgatás, illetve az igazságszolgáltatás patrimoniális alapra való helyezése a korábbi francia-itáliai gyakorlat teljes eltörlését jelentette volna, ami ráadásul teljesen idegen közigazgatási struktúra lett volna Észak-Itáliában. Sőt, nemcsak a francia-itáliai rendszernek, és nemcsak a középkori, kora újkori itáliai államfejlődésnek, hanem a jozefinista felvilágosodás vívmányainak is ellent mondott volna! Ez az ultrakonzervatív javaslat nem talált támogatásra sem a bizottságban, sem a császárnál, de a javaslat célkitűzésével mindenki egyetértett; a helyi olasz elitet intézményes kontroll alatt kell tartani.⁷⁹ Karl Kübeck számára a kulcskérdés inkább abban állt, hogy miként lehet a meghódított területet autonóm entitásként a Habsburg Monarchia integráns részévé tenni. Kübeck tervezetét némi vita után az elnök, Lažansky elküldte Ferenc császárnak. A császárt meggyőzték Kübeck érvei, így 1815. február 22-én birodalmi rezolúcióban nyilatkoztatta ki, hogy az új területek egy új Királyság részét képezik, egyszersmind a két tartomány élére kinevezte jelöltjeit kormányzóknak. Lombardia kormányzója Joseph von Saurau⁸⁰ lett, Veneto tartományé pedig Peter Goëss,⁸¹ a galíciai kormányzó. Kübeck alapos tervezetéből a COHC fennállása során többször is merítettek, így közigazgatási koncepciója közel egészében megvalósításra került.

Napoleon visszatérése és Murat mozgósítása Nápolyban azonban újabb dilemmák elé állították a döntéshozókat. Célszerű-e proklamálni annak az új Királyságnak a megalapítását, amelynek még elnevezése sincs? Murat itáliai egységtörekvései mennyiben veszélyeztetik az új Királyságban elért szervezési eredményeket? Bellegarde tábornagynagy népszerűsége, a korábbi igazgatás számos eredményének átvétele és a helyi elit az osztrákok iránt inkább szimpátiát tápláló többsége végül megadta a választ. Murat hadseregét a császári-királyi hadsereg végül hat hét alatt győzte le,⁸² ami nagy megnyugvással töltötte el az olaszokat és az osztrákokat egyaránt. Az áprilisi nyilvánosságra hozatal a terület feletti jogos fennhatóságot deklarálta egy olyan kritikus időben, amikor

⁷⁸ Teljes címe: *Vorschläge der k. k. Central-Organisations-Hof-Commission für die Organisation der reacquirirten ober-italischen Gebietstheile*. Teljes szöveg itt: Helfert, J. A.: *Zur Geschichte*. 260–314.

⁷⁹ *Laven, D.*: Venice. 65–66.

⁸⁰ Franz Joseph von Saurau (1760–1832) stájer főnemesi családból származott. Pénzügyminiszter, rendőrminiszter, szentpétervári nagykövet, majd 1814-ben az illír területek megszervezésével megbízott udvari biztos. 1815-ben itáliai különleges biztos, majd lombardiai kormányzó 1817 decemberéig. Ekkor legfelsőbb kancellárnak (*Oberster Kanzler*) nevezték ki.

⁸¹ Peter Goëss (1774–1846) nem mindennapi felmenővel büszkélkedhetett. A család Németalföldről származott, ahonnan a németalföldi szabadságharc miatt Portugáliába költöztek. Portugália „függetlenedése” után Itáliába települtek át. Peter Goëss Firenzében született, de Bécsben nőtt fel és már a *prima dominazione* idején részt vett a velencei területek igazgatásának megszervezésében. 1808-ban Trieszt, 1812-től Galícia, 1815-től Veneto kormányzója 1818-ig. 1816-tól aranygyapjas lovag.

⁸² A leendő Királyság területére csak rövid időre léptek nápolyi csapatok, ahol az occhiobello-i csatában április 9-én vereséget szenvedtek és visszavonultak a Pó mögé.

pontosan erre volt szükség. Murat március 30-ai rimini proklamációját, amelyben Itália felszabadítását és függetlenségét ígéri (hasonlóan Laval Nugent korábbi ravennai, felhatalmazás nélküli proklamációjához),⁸³ nem lehetett válasz nélkül hagyni presztízsveszteség nélkül. Április 1-re eldőlt a Királyság neve, 5-én pedig Ferenc császár a leendő alkirály képviselőjének nevezte ki Bellegardét.⁸⁴ A közvetlenül az alapító pátens kibocsátása előtti állapotot tükrözi a Mellékletben található ábra, amely felvázolja, hogyan működött az új Királyság közigazgatása.⁸⁵ Sőt, a struktúra tulajdonképpen változatlan maradt, mivel csak az alkirályi tisztség került betöltésre és a kancellária elérése módosult területi alapon.

Az alapító pátens szerint a Királyság tehát két tartományból (*governo*) állt egy-egy kormányzóval (*governatore*) az élükön.⁸⁶ A paritásos elv alapján mindegyik tartományt delegációkra (*regia delegazione*) osztották; Lombardiát kilencre,⁸⁷ Veneto tartományt nyolcra.⁸⁸ Mindegyik delegáció egy-egy nagyobb városba helyezte székhelyét, amely városról kapta a delegáció a nevét. Ebből kifolyólag a város neve a hivatalos iratokban és a közbeszédben egyaránt jelenthette magát a várost, a delegációt és egyben az ottani középszintű bíróságot is. Ez a reform tulajdonképpen csak a korábbi rendszer „kozmetikázását” jelentette; az ex-napoleoni prefektusból (*prefetto*) delegátus (*regio delegato*) lett, a *dipartimento*-ból pedig *provincia* (az egyetlen jelentős jogköri különbség, hogy a delegátus a delegációja pénzügyeivel el kellett számolnia, míg a prefektusnak nem).⁸⁹ A delegációkat nagyjából az örökös tartományok kerületeihez lehetne hasonlítani. A korábbi járási struktúrát is leegyszerűsítették; a delegációk alá tartoztak a járások avagy kerületek (*distretti*), a járások pedig falvakból (*comuni*) álltak össze. A járások élén a kerületi biztosok (*commissario distrettuale*) álltak, a falvakat pedig a falugyűlés háromfős választott bizottsága vezette a két falugyűlés közti idő alatt.

A két kormányzó volt a hatalom legfontosabb támasza a Királyságban. Ők hozták a Királyság egészét átfogó döntéseket, az ő hivatali apparátusuk gyűjtötte és ellenőrizte a statisztikai adatok hatalmas bázisát a születési- és halálozási adatoktól a hadkiegészítésen, az útlevel és honosítási kérelmeken, az ipar

⁸³ A felhívás teljes szövege megtalálható itt: Gli ultimi rivolgimenti italiani. Memorie storiche di F(ilippo) A(ntonio) Gualterio con documenti inediti. Seconda edizione. Firenze, 1852. 223–224.

⁸⁴ Bellegarde eközben ugyanezen a napon adott ki egy ellen-proklamációt, amelyben a császár uralmának előnyeire hívta fel az olaszok figyelmét.

⁸⁵ Haas A.: Metternich. 61.

⁸⁶ Itt okoz némi zavart, hogy a kortársak is gyakran összekeverték a hivatalos és nem hivatalos elnevezéseket. Lombardia és Veneto kormányzóságok voltak, de a birodalmi struktúrában inkább tartománynak kellene nevezni és sokan így is nevezték. A delegációk név szerint tartományok (*provincia*) voltak, de mindenki delegációknak nevezte ezeket, mert a prefektúrák utódaiként függtek a kormányzótól. Az elnevezések problematikájáról magyar nyelven lásd: *Andreas Gottsmann: A Lombard-velencei Királyság*. In: *Aetas*, 2001/3–4. (a továbbiakban: *Gottsmann, A.: A Királyság.*) 6–7.

⁸⁷ A kilenc lombardiai delegáció név szerint: Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Lodi és Crema, Mantova, Milánó, Pavia és Sondrio.

⁸⁸ A nyolc veneto-i delegáció név szerint: Belluno, Padova, Rovigo, Treviso, Velence, Verona, Vicenza és Udine.

⁸⁹ *Mazohl-Wallnig, B.: Österreichischer Verwaltungsstaat.* 69–70.

és kereskedelmi ügyeken és az egészségügyön át az adózásig bezárólag. A kormányzói hivatalok felügyelték azokat a tanintézeteket, egyházi és magánalapítványokat, amelyek nem estek a delegáció hatásköre alá. De hozzájuk tartozott még a sajtó ellenőrzése (Pl. engedélyeztetés vagy külföldi újság behozatala), a tartományi cenzúrahivatal működtetése vagy a tartományi költségvetés készítése is. A kormányzó munkáját szakáganként a kormányzói tanácsosok (*Gubernialräte*) segítették.

A Mária Terézia korát felidéző delegátus feladata a rá bízott körzet felügyelete volt. Felügyelnie kellett a neki alárendelt tisztviselők munkáját, az egyházi és magánintézményeket, alapítványokat, egyesületeket, tanintézményeket, az árva- és szegényházakat. Gondoskodnia kellett a közutak, középületek és hidak állapotáról, a rábízott pénzüsszezből pedig támogatnia kellett a helyi ipart és mezőgazdaságot. Ő felelt a kormányzói utasítások végrehajtásáért, a kért statisztikai adatok elkészítéséért és kötelessége volt rendszeres jelentések írása a rá bízott terület állapotáról.

A kerületi biztos tulajdonképpen a delegátus vidékre kirendelt alkalmazottjaként funkcionált, de fizetésben nem részesült. Végrehajtotta az utasításokat, ellenőrizte azok elvégzését, jelentéseivel pedig tartotta a kapcsolatot a vidék és a város között. Ezek a jegyzőkönyvek voltak a delegáció leghasznosabb adatbázisai, amelyekre alapozva a kormányzó szabadon dönthetett. A kerületi biztos döntéseket csak javasolhatott, azok elfogadásához el kellett nyernie a delegátus jóváhagyását.

A *comuné*-k jogállását az 1816. február 12-i pátens⁹⁰ szabályozta. A régi rendszerben a falvak mérete alapján kaptak meg más-más jogköröket, míg az új rendszerben a méret növekedése csak a *comune* vezetésében részt vehetők számának növekedését garantálta. A szabályozás alapját a Mária Terézia 1755-ös községekről szóló törvényei alkották. A kerületi biztos elnöklete alatt rendszeresen összegyűltek a község földadót fizető polgárai és a személyi adót fizetők egy képviselője. A gyűlés megbeszélte, majd elfogadta a költségvetést és megválasztotta a három főt a község igazgatására. A legközelebbi gyűlésig, ami bármikor lehetett, ez a háromfős bizottság látta el a község igazgatását. A városokban és egyes nagyobb községekben egy 30-60 fős tanács látta el ugyanezt a feladatkört, ahol a tagokat a földadót fizetők választották ki maguk közül. Ez a tanács ezután szintén megválasztotta a maga három fős bizottságát és minden a fentebb leírt módon ment tovább. A delegációk székhelyein, a királyi városokban⁹¹ és egyes privilegizált városokban ellenben szabályos városi nagygyűlést (*congregazione municipale*) választottak a polgárok, ahol az elnök szerepét a delegátus vette át, az alelnök az adott város *podestà*-ja lett és négy (Milánóban és Velencében hat) fogalmazó segítette a gyűlés lefolyását. Ezek a gyűlések a

⁹⁰ Raccolta, 1816. I. köt. 55–58.

⁹¹ Lombardiában a következő tartományi székhelyek kapták meg a királyi város címet: Bergamo, Brescia, Casalmaggiore, Como, Cremona, Lodi, Mantova, Milánó és Pavia. 1839-től Sondrio, 1858-tól Varese is királyi város lett. Veneto tartományban a következő királyi városok léteztek: Bassano, Belluno, Padova, Rovigo, Treviso, Velence, Verona és Vicenza. Az 1815. április 24-i rendeletben nyilvánította királyi várossá őket a császár. Raccolta, 1815. I. köt. 89–90. A királyi városok intézménye idegen volt Észak-Itáliában, az ötlet Kübeck tervezetéből származott.

kerületi biztosok és a delegátusok lokális végrehajtó szerveiként funkcionáltak. Ha tehát egy kerületi biztosnak végre kellett hajtania valamilyen megbízást, akkor összehívta a helyi gyűlést, ahol előadta a programját, amivel megbízták. A gyűlés avagy városok esetében a gyűlés által választott 30-60 tanácsstag megállapodott a végrehajtás mikéntjében, a választott bizottság pedig végrehajtotta. A következő gyűlésen a választott bizottság a körzeti megbízottnak beszámolt az eredményeiről, aki a körzetében futó általános és részletes beszámolójához csatolta azt és a rendszeres jelentésében elküldte azt a delegátusához. A delegátus pedig összegezte és értékelte a jelentéseket, majd belőlük maga is jelentést írt a kormányzás felé. Így megvalósult az a központilag vezérelt, szigorúan hierarchikus-autoriter struktúra, amely képes volt stabilizálni és hatékonyan működtetni a közigazgatást.

A rendszer logikája

A közigazgatás jól láthatóan egy felülről lefelé kezdeményező, rendkívül centralizált, zárt struktúra volt, a térség államainak és a Habsburg Monarchia más államrészeinek autonómiáihoz képest mégis egy jól átgondolt és hatékony modellt kínált. Alulról kezdeményezni aligha lehetett, de a lineáris rendszerhez két szinten is hozzácsatolt kongregációk megfelelő fórumot képeztek ehhez is. Mint minden erősen központosított rendszernek, így a Lombard-velencei Királyságnak is a személyi politikája volt a gyenge pontja. Minél magasabb hivatalról volt szó, az ez alá rendelt intézmények annál jobban ki voltak szolgáltatva a „fontos ember” személyiségének és preferenciáinak. Ez a rendszer két nagyon erős pozitívummal bírt a helyi olasz polgárok számára; egyrészt a francia-itáliai modellhez hasonlóan teljesen világos volt, hogy milyen ügyel hova kell fordulni, másrészt a korszak társadalmi és kulturális viszonyai közt a rendszer biztosított mindent olyat, amit a liberálisok általában nem elleneztek.⁹² A rendszer központja a kormányzó hivatal volt, ami tartotta a kapcsolatot Béccsel, végezte az egész tartományt és a Királyságot érintő adminisztratív munka számottevő részét, a rendszer kulcsa pedig a delegáció volt, mivel minden fontos információ itt futott át. Végrehajtóként, adatgyűjtő és elemző hivatalként a rá bízott terület állami patrónusaként működött. A delegáció ügyeiért a delegátus személyével felelt, a kerületi biztosok instruálása és a gyűlések levezényelése sok időt és energiát igényelt, valamint teljességgel megbízható olasztudást és adminisztrációs készséget is. Mivel igen sok munkát igényelt a tisztség betöltése és egy időben sohasem lehetett több 17 delegátusnál, ezért a delegátusok a karrierhez vezető út egy kikövezett lépcsőjének fogták fel a hivatalukat. Ráadásul sokrétű kapcsolattartásuk révén betekintést nyerhettek több szakmai ügyvitelbe is. A Királyság fennállása során a delegátusokból gyakran vált kormányzósági tanácsos, kormányzóhelyettes, rendőrfőnök vagy tiszteletreméltó tag a Központi Kongregációban. Delegátusnak lenni tehát nagy kihívás volt, de aki jól végezte dolgát, biztos lehetett benne, hogy munkája megtérül és

⁹² Ne felejtjük el, hogy a korszak liberális gondolkodói általában helyeselték a cenzúrát vagy a politikai központosítást.

pontosan ez volt a szervező elit szándéka is; a delegátus legyen felkészült, tapasztalt, jó emberismerő és ne álljon érdekében korruptnak vagy hatalommániásnak lennie.

A kormányzói tisztség azonban elérhetetlen volt az „egyszerű” delegátusok számára. A kormányzóság elnyeréséhez különleges bizalom és magas udvari kapcsolatok kellettek. A kormányzó mindenekelőtt arisztokrata volt, aki hosszú állami szolgálat után nyerhette el a tisztséget. A korszakban kifejezetten erős kíváncsóság volt, hogy a kormányzó ne csak tudjon olaszul, hanem rendelkezzen valamilyen szintű helyismerettel is. A beosztottakban ez bizalmat szült, amire az első években nagy szükség is volt, ám az 1830-as évektől kezdődően ez a kíváncsóság egyre kevésbé érvényesült. Kormányzónak lenni már nem jelentett akkora karrierlehetőséget, mint másfél évtizeddel korábban, mert a kormányzók egyre kevesebb teret kaptak döntéseik megvalósítására.⁹³

Mindezekkel szemben kerületi biztosnak lenni nem vonzó perspektíva. A díjazás hiánya és a sok utánajárást igénylő feladatkör annyira nem tette vonzóvá a tisztséget, hogy a Királyság fennállása során mindvégig gondot okozott a tisztség betöltése. Ez a hiány különösen Veneto tartományban öltött riasztó méreteket, mert a nagybirtokrendszer és a bérmunka elterjedtsége miatt kifejezetten rosszul járt az, aki ingyen dolgozott az államnak.

Ez a rendszer kezdetben tehát lényegesen többet nyújtott, nagyobb beleszólást, kezdeményezést és karrierlehetőséget kínált, mint a Habsburg Monarchia többi államrésze vagy a korabeli itáliai miniállamok. Nemcsak az örökös tartományok olaszul tudó arisztokratái és szakemberei számára kínált tevékeny, meglehetősen önállóságot biztosító tisztségviselői szabadságot, hanem az új alattvalók és a napoleoni elit számára is lehetőség nyílt — egy bizonyos pontig — a felemelkedésre és a tevékeny közszolgálatra. Az új elit csoportjairól és a karrierlehetőségeikről bővebben egy másik tanulmányban szándékozom írni.

A rendszer működtetői

A Habsburg Monarchia államrészei közül arányaiban a Lombard-velencei Királyságban alkalmazták a legtöbb fizetett hivatalnokot, de itt is volt a legnehezebb magasabb állást szerezni, mert az előrejutáshoz elsősorban tapasztalat és egyetemi végzettség szükségeltetett. Ez a tárgyalt korszakban leginkább az ex-napoleoni tisztségviselők sajátossága volt, akik emiatt (is) nagyobb arányban képviseltették magukat a delegációk élén, a tartományi tanácsokban vagy a szakmai kamarákban. Származás szerint ők többnyire lombardiaiak voltak, részben pedig külföldiek (piemontiak, modenaiak). Ez utóbbi sem meglepő, hiszen mindkét államban egy erősen konzervatív, anti-liberális kormányzat állt fel, ahol a régi rendszer működtetőinek karrierlehetőségei erősen leszűkültek. Lombardiában természetesnek tűnt, hogy a legtöbb tisztséget helyi származásúak töltötték be, míg Veneto-ban a helyi elit tagjai csekély létszámban vállaltak tisztségeket. Ennek nemcsak az erős „lombard lobbi” volt az oka, hanem a tanult, tapasztalt, venetobeli szakemberek hiánya is. Emellett az örökös tarto-

⁹³ Mazohl-Wallnig, B.: Österreichischer Verwaltungsstaat. 212–216.

mányok elsősorban dél-tiroli származású tagjainak képében további erős konkurenciával is szembe kellett nézniük.

A Királyság személyi politikája a tárgyalt korszakon túlmenően azonban egyre zártabbá vált. Az ex-napoleoni tisztviselők kikopásával az újabb generáció már nem élvezhetett akkora hivatali önállóságot, mint elődeik, akik a rendszer első tégláit lerakták. A Habsburg Monarchia instabil költségvetése, a szomszédos Szárd-Piemont erősödő politikai-kulturális vonzása és a beszükülő karrierlehetőségek előrevetítették annak az adminisztratív összeomlásnak a képét, ami 1848 tavaszán bekövetkezett. Ez egy hosszú folyamat eredménye volt, amely ellen a császári udvar nagyon keveset tehetett.

3. A törvényhozói hatalom

Központosított autonómia

A modern és premodern viszonyok közt egyensúlyozó Királyságban a mai fogalmaink szerint nem beszélhetünk törvényhozói hatalomról. Am a Királyság törvényeit nem Bécsben hozták, hanem több-kevesebb bécsi ráhatásra a kormányzók és az adott tartományi (milánói vagy velencei székhelyű) Központi Kongregáció (*Congregazione centrale*). A Központi Kongregáció ötlete szintén nem volt új. II. József Államgyűlése (*Congregazione dello Stato*) szolgáltatta azt a példát, amelyet jelentősen átalakítva sokkal nagyobb térben kívántak bevezetni. Az Államgyűlés egy parlament csiráját hordozta magában, amint 1848 után, a Lombard-velencei Királyság alkonyán szándék volt arra, hogy ebbe az irányba fejlesszik tovább a Központi Kongregációt. Ezen túl a delegációk szintjén is tartottak közigazgatási fórumokat, melyeket tartományi gyűléseknek neveztek. A tartományi gyűlések (*Congregazione provinciale*) ötlete Ferenc császártól származik, Kübeck és La ansky ellenezte.⁹⁴ Ez a Habsburg Monarchia államrészeiben sehol máshol fel nem lelhető vagy máshoz nem hasonlítható egység. A császár úgy vélte, hogy ezáltal teljessé tehető a visszacsatolás a központilag vezérelt hatalomgyakorlás minden szintű egysége — ebben az esetben a delegációk — számára. A központosított vezérelv eme „társadalmi kontrolljának” struktúrarajzát lásd a II. számú mellékletben.

Az 1815. április 24-i pátens⁹⁵ szabályozta a kongregációk jogkörét. A Kübeck tervezetén alapuló pátens szerint nem rendelkeztek döntési vagy utasítási jogosultsággal, „mindössze” tanácsadó szervek voltak, amelyek megvitathattak bizonyos kérdéseket. Javaslatokat tehettek például az adózás vagy a hadkiegészítés mértékére és elosztására, a községek és városok finanszírozására, egyesületek támogatására vagy pályázatok kiírására. A Központi Kongregációnak ezen felül jogában állt elküldeni javaslatait közvetlenül a császárhoz, és a tartományi kongregációk felett is ellenőrzést gyakorolt. Mindkét tartományban felállítottak egy-egy központi kongregációt, amelynek elnöke maga a kormányzó lett.

⁹⁴ Laven, D.: Venice. 71.

⁹⁵ Raccolta, 1815. I. köt. 67–87.

Minden delegáció a tartományban (*governo*) egy-egy nemest és nem nemest küldött a gyűlésbe, a királyi városok pedig egy-egy képviselőt. Lombardiában a gyűlés 28 főből állt (9 delegáció, 10 királyi város), Veneto-ban pedig 25 főből (8 delegáció, 9 királyi város). A küldöttek hivatali ideje 6 év volt, ám a folyamatosság és naprakészség biztosítására egy rotációs modult is beleírtak a törvénybe. Minden terminus felénél sorsolás kellett tartani, ahol a kisorsolt képviselők helyére újakat kellett választani. Az első év úgynevezett zéró évnek számított. Tehát 1819-ben a küldöttek felét újraválasztották, majd 1822-ben újra kisorsolták az összes (a 6 évet kitöltő és a 3 éve képviselő) küldött közül a felét, az ő helyükre pedig újakat választottak. Akik 6 éve voltak jelen, azoknak természetesen le kellett mondaniuk, de újraindulhattak a küldöttségért. Hiába esett egybe egy-egy kivétellel a delegáció és a királyi város kiváltsága, mégis különbséget kell tenni a kettő közt; a delegáció küldöttei — elvben — a területet, a „vidéket” képviselték, a város küldöttei pedig magát a várost. A delegáció küldöttei számára földbirtoktulajdon volt a részvétel feltétele, míg a városi küldöttek esetében vagyoni census érvényesült. Ennek ellenére a valóságban a város túlsúlya érvényesült a vidékkel szemben, mivel a delegáció küldöttei döntően az adott székhely lakói voltak, akik nem megélhetési célból birtokoltak földtulajdont is.⁹⁶ Egyházi személyek és állami hivatalnokok nem voltak választhatók. Tartományi kongregációkat minden delegáció tarthatott, amelyeken mérettől függően 2-4 nemes és nem nemes valamint a királyi város egy képviselője vehetett részt. Elnöke a tartományi delegátus volt. Lényeges különbség, hogy a Központi Kongregációtól eltérően a tartományi kongregációk jogkörébe már a végrehajtás is beletartozott, de a javaslatok és a végrehajtandó feladatok köre a katonai kérdések kivételével megegyezett vele. A tartományi kongregációkat tehát egy kettős funkciójú közigazgatást ellátó szervként határozhatjuk meg, amelyek konkrét petíciót nem adhattak be, de a javaslataikat mellékelhették a gyűlésen meghozott határozataikhoz. A Központi Kongregáció tagjai évi 2.000 forint fizetésben részesültek, míg a tartományi kongregáció résztvevői nem kaptak fizetést. Amint látható a két kongregáció közel sem azonos súllyal bírt, viszont évről évre lényegében változatlan személyi összetétellel ült össze. Ez volt Ferenc császár rendi jellegű engedménye avagy kedvezménye a helyi elit számára, ahol meghatározott emberek elmondhatták mint a „Királyság természetes rendjének tagjai” az őket, illetve a „Királyságot” illető problémáikat, javaslataikat és észrevételeiket. Nem véletlen az idézőjel használata. Tartományi szinten 25 illetve 28 emberről van szó, delegátusi szinten pedig 3–5 főről! Az uralkodó által jóváhagyott, meghatározott szociális háttérrel bíró személyekről van szó, ráadásul meglehetősen csekély súllyal bíró intézmény keretein belül, akik tökéletesen tisztában voltak korlátaik mértékével. Ennek ellenére mégsem mondható el, hogy ez csak egy látszatkedvezmény vagy egy sajátos intézményi korrupciós szelep volt. Ám ennek bizonyításához előbb célszerű kifejtetni a képviselőválasztás menetét.

⁹⁶ Ezt a helyzetet azonban felismerték a kormányzók, ezért 1823-ban engedélyezték, hogy a nem nemesek számára fenntartott helyekre nemesek is pályázhassanak. A városlakók dominanciája így mérséklődött.

A képviselőválasztás az április 24-i pátens szerint a következőképpen zajlott. A községek és a városok jelölteket állítottak, akik közül az adott tartományi vagy központi kongregáció egyenként három személyt javasolt. A listát elküldték Bécsbe, ahol Ferenc császár kinevezte a számára megfelelőnek tűnő jelöltet. Illetve így nézett volna ki ideális esetben a választás. Amint látható, a legalsó szinteken nem járt fizetés a sokszor nagy utánajárást és törődést igénylő feladatokhoz. A helyi lakosok számára nem tűnt vonzóknak egy semmire fel nem jogosító, de nagyfokú törődést igénylő kinevezés, ahol ráadásul nagyfokú ellenőrzésnek is alá volt rendelve. A jelentkezők azonban nemcsak emiatt nem tolongtak a tisztség elnyeréséért, hanem ez gyakran a politikai ellenzékiség, vagy szolidaritás kifejezése is volt, továbbá a rokonság véleménye is visszatartó erő lehetett. Tehették ezt könnyen amiatt is, mert nem volt igazi tétje annak, hogy lesz-e jelöltjük az adott kongregációban vagy sem. Pontosan ugyanez volt a helyzet a kerületi biztosság esetében is. Volt azonban még egy tényező, ami erősen megrostálta a jelentkezők körét; a földadó-cenzus. A meglehetősen magasra beállított cenzust tehát kevesen lépték át, az alkalmas jelöltek közül pedig kiestek a politikai ellenzékkel szimpatizálók és a magánjellelű okok miatt távolmaradók is. Ezen felül pedig néha a helyi rivalizálás miatt nem sikerült kerületi biztost választani, bizottsági tagokat a *comune* vezetésére vagy küldöttest a tartományi kongregációba. A korszakban nem volt ritka, hogy Ferenc császár egy olyan listáról nevezett ki tisztségviselőket, ahol a városok és községek csupa egy fős ajánlásai sorakoztak. A delegátusok és kormányzók tehát nem engedhették meg maguknak azt, hogy méltánytalanul bánjanak a tartományi kongregációk képviselőivel vagy a kormányszaknak még inkább alárendelt kerületi biztosokkal, hiszen az ő munkájuk nélkülözhetetlen segítség volt, amit ráadásul ingyen végeztek.⁹⁷ Nélkülözhetetlen abban az értelemben, hogy ha sajátos formában is, de visszacsatolást adhatott az állam számára; delegátusi szinten mindig volt 3-5 ember, aki — saját érdekeit is szem előtt tartva — formálisan is hangot adhatott az illetékes személynek, akinek „nem tartozott semmivel” és nem volt a hivatali alárendeltje. Tartományi szinten már kevésbé volt személyes ez a kapcsolat, de természetesen itt is igaz, hogy mindenki ismerte valamennyire a másikat. A másik pozitív hozadéka a dolognak inkább elvi jellegű. Egy mereven hierarchizált politikai struktúrában az olyan intézmények, mint a kongregációk, magukban hordozták egy későbbi parlamentáris igény csíráját. Nem véletlen, hogy az 1848-as felkelés alkotmányozási hozadéka volt az a kíváncsi, hogy a Központi Kongregációkat fejlesszék parlamentáris szintűvé, de legalábbis több és szélesebb jogköröket ruházzon rájuk az uralkodó. A tanulmányomban elemezni kívánt időtartamban ilyen gondolatok felvetésére még csak esély sem látszott, ám maga a lehetőség adott lett volna. Kizárólag az analógia végett érdemes megjegyezni, hogy a magyarországi reformkor megyei gyűlésein részt vevő reformerek is nagyon hasonló problémákkal találták szembe magukat, de nekik történelmi okokból kifolyólag sokkal nagyobb érdekérvényesítési lehetőségeik voltak.

⁹⁷ Gottsmann, A.: A Királyság. 20.

Az alapító pátensben rögzített alkirályi tisztség is újdonságnak számított, mert a birodalomban korábban nem alkalmazták. Ugyanakkor egy sajátos fricska is, mert Eugène de Beauharnais is alkirály volt. Ennek ellenére sokáig nem volt világos, hogy az alkirálynak milyen jogkört is szán Ferenc császár. Bellegarde kellőképpen befolyásos volt ahhoz, hogy az alkirály képviselőjeként olyan kérdéseket is befolyásolhasson, amelyek nem tartoztak a tulajdonképpen definiálatlan jogkörébe. Az alkirályi tisztség Metternich ötlete volt, Ferenc császár csak kelletlenül fogadta el a javaslatot.⁹⁸ Ferenc császár szinte mindegyik testvérének felajánlotta a posztot, de egyiküknek sem állt szándékában elfogadni. 1816-ban Antal főherceget próbálta meg rávenni, akit március 7-én⁹⁹ ki is nevezett alkirálynak, de miután kiderült, hogy Ferenc császár lényegében csak reprezentatív funkciót szán neki, Antal főherceg végül nem fogadta el a kinevezést. A császár törekvéseit jelzi az is, hogy az alkirályi rezidenciának kiszemelt, Milánóhoz közeli Monzát városi rangra emelte 1816. április 11-én.¹⁰⁰ 1818-ig nem volt új kinevezett lombard-velencei alkirály, amikor Rainer főherceg végül elvállalta tisztséget. Rainert január 3-án¹⁰¹ nevezte ki a császár, valószínűleg azért, mert ő meglehetősen kezelhetőnek tűnt.¹⁰² Az alkirály feladata volt a Királyság iparának támogatása, a kormányzók munkájának segítése és az esetek gyakorlítása. Milánó és Velence *podestà*-ját, a kormányzósági titkárokat, az adelegátusokat és a delegátus-segégeket ő nevezhette ki, ami „hatalmának” egyetlen konkrét, de nem túl befolyásos jogköre volt.¹⁰³ A tisztség súlytalanságát jól mutatja, hogy Rainer alkirályként még diplomáciai levelezést sem folytathatott.¹⁰⁴

Végül az Egyesült Udvari Kancellária (*Vereinigte Hofkanzlei*) területi alapon történő megosztására is sor került Bécsben 1817-ben. Létrejött a Legfelsőbb Kancellária (*Oberste Kanzlei*), ami alá három „nemzeti” kancellária tartozott: az osztrák-illír, a cseh-galíciai és a lombard-velencei Kancellária. A négy kancelláriai tisztségből az osztrák-illír kancellárt leszámítva mindegyik helyre az itáliai és illír-dalmát területek újjászervezésében jelentős tapasztalatot szerzett emberek kerültek. A legfelsőbb kancellár Franz Joseph von Saurau, a cseh-galíciai kancellár Prokop Lažansky és a lombard-velencei kancellár pedig Giacomo Mellerio¹⁰⁵ lett. Mellerio és Királyság elitje azonban éppúgy nem szerzett nagyobb autonómiát ezzel a döntéssel, mint Rainer alkirályi kinevezésével. Az új tisztségek csak újabb közvetítő csatornákat és kicsivel több udvari befolyást jelentettek.

A hatalom, a közvélemény és Bécs

Ferdinand Bubna altábornagy több levelében is hangsúlyozta, hogy nem nyerhető meg az olasz közvélemény szimpátiája, „ha az olasz nemzet semmi

⁹⁸ Haas A.: Metternich. 60.

⁹⁹ Raccolta, 1816. I. köt. 214–215.

¹⁰⁰ Raccolta, 1816. I. köt. 234.

¹⁰¹ Raccolta, 1818. I. köt. 1–3.

¹⁰² Laven, D.: Venice. 72.

¹⁰³ Mazohl-Wallnig, B.: Österreichischer Verwaltungsstaat. 322.

¹⁰⁴ Haas A.: Metternich. 141.

¹⁰⁵ Peter Goëss is megpróbálta megszerezni a tisztséget, de sikertelenül.

előnyét nem látja az alkirály kinevezésének”.¹⁰⁶ Pontosan ez volt az az érv, amivel Metternich meggyőzte végül Ferenc császárt, hogy mégis tartsa meg a tisztiséget. Ám Eugène de Beauharnais alkirályként látványosan karizmatikusabb volt, mint Rainer főherceg, és ezáltal az alkirályi intézmény léte a helyi közvélemény számára a Bécsnek való alárendeltséget juttatta eszükbe. A kezdeti lelkesedés és a felemás eredmények azonban nem születtek tartós szimpátiát az új rendszer iránt. A tárgyalt időszak hatalmas gazdasági válsága szintén nem adott okot az optimizmusra, ám a rendszer biztosítani tudta stabilitását. Ferenc császár egy erősen központosított (két) tartománnyal gazdagíthatta birodalmát, míg az olasz elit átmenthette hatalmának és politikai-kulturális örököségének jelentős részét. Ferenc császár Lombardia-Velence-képét és szándékait például jól jellemzik az alapító pátenus szavai, ahol gyakran az uralkodói többséget (*Wir*) az új Királyság „fölöttiként” használja. Ilyen kifejezések találhatók benne, mint a „Mi utódaink” („*Unsere Nachfolger*”) a „Királyság trónörököse” helyett vagy a „Mi új Királyságunkban” („*in unserem neuen Königreiche*”) a szimpla, elvontabb „új Királyságban” szókapcsolatok helyett. Ez a szellemiség természetesen a *Gesamtmonarchie* szellemiségének manifesztálódása, amit nem lehet eléggé hangsúlyozni, mint lényeges szempontot. Az olasz történetírás is hajlamos elfeledkezni arról, hogy ne csak az olasz nemzeti egység politikatörténeti szempontrendszere szerint vizsgáljon. Ferenc császár Lombardia-Velencét Birodalmának integráns, egyben központosított, de autonóm részévé kívánta tenni, amihez hajlandó volt kompromisszumokra. Ezek a kompromisszumok azonban természetesen nem érinthették a nemzeti szuverenitás kérdését. A metternichi amalgamáció — ami szintén a *Gesamtmonarchie* eszmeiségén alapult — tehát csak részben intézményesülhetett és új államiság alapításáról sem beszélhetünk, de már ez is elegendő kölcsönös előnyt biztosított mindkét félnek.

A velencei elit érezhetően kevésbé részesült a hatalomból, mint a lombard elit, az új Királyság iránt mégis nagyobb lojalitással viseltettek, mint a Mincio túloldalán élők. Ez jelentős részben a tartomány földbirtok-viszonyai miatt alakult így. Az új hatalmi struktúra inkább tartotta szem előtt a nemesek politikai szerepvállalását és a nagybirtokosok patriarchális szerepkörének megőrzését, mint a kézművesek, kereskedők vagy professzionális hivatalnokok érdekeit és Veneto tartományra a monokulturális latifundiumok voltak jellemzőek. Mindemellett a velencei nemesség kulturális attitűdjeiben is különbözött a lombardiai nemességtől, így a venetobeliek az új politikai struktúrát saját — vélt — jogaik védelmére használták fel anélkül, hogy ténylegesen is szerepet vállaltak volna benne. Megtehették, mert ők voltak a „rendszer váltás” Bécs általi preferáltjai. A Velencei Köztársaság nemességét azonban másként célszerű megragadni, mint a német, a magyar vagy a francia nemességet. A velencei nemesség elviekben egyenrangú volt, ám előkelőség is hivatalviselés tekintetében sokat számított, hogy az adott család az öt rangosztályban hányadik helyen áll. Ezen felül voltak származás szerint különösen tekintélyes családok, mint például a

¹⁰⁶ Haas A.: Metternich. 142.

12 apostoli család (*famiglie apostoliche*),¹⁰⁷ a négy evangéliumi család (*famiglie evangeliche*)¹⁰⁸ vagy a kilenc ősi eredetű család (*famiglie di origine antica*),¹⁰⁹ akik a legősibb honossággal büszkélkedhettek. Ezen családok oldalágai és rokonságai keresztül-kasul átszöttek a velencei nemességet. A Királyság 1815-ös megalapítása után az osztrák jog szerinti nemesi rang illette meg őket, ám ez kevésbé befolyásolta viszonyulásukat a császári udvar és a birodalmi arisztokrácia irányába. Nem kívántak részt venni a *Gesamtmonarchie* gépezetének irányításában, nem létesítettek házassági kapcsolatokat nem velencei arisztokratákkal, ellenben élénken foglalkoztak vélt vagy valós jogaik biztosításával. Mindezek ellenére lojalitásuk Bécs felé megkérdőjelezhetetlen volt.

A — nagyrészt lombardiai — liberális „középosztály” ideológiai szempontból két nagy csoportra oszlottak; a függetlenségpárti *puri italiani* mozgalom híveire, akik Murat ügyével és az alkotmányos monarchia eszméjével szimpatizáltak, valamint a pro-Habsburg pártira, akik egy Habsburg védőernyő alatti regionális Itáliában látták a jövőt. 1815 után a függetlenségpártiak eltűntek a hatalomból és részben külföldre menekültek avagy illegalitásba vonultak. A liberális Habsburg-párti elit piemonti orientációjáról önálló tanulmány — ismereteim szerint — nem jelent meg, akárcsak az angolpárti irányzatról sem.¹¹⁰ A nemesség és polgárság társadalmilag nem különült el annyira egymástól, mint Veneto-ban és a földbirtok-viszonyos sem voltak annyira „egészségtelenek”, mint a Pó alsó folyása mentén. A kézműves ipart, kisbirtokos gazdálkodás és az átmenő kereskedelem volumene és diverzitása az exportorientált gazdasági szerepvállalás felé ösztönözte a lombardiaiakat. A napoleoni kontinentális zárlat pedig hatalmas lökést adott az itáliai nemzeti törekvéseknek, hiszen a lombard gazdasági életet a zárlat jelentősen befolyásolta. A politikai polarizáció terében pedig a szabadkőműves társaságok bizonyultak, ahol a gazdasági-politikai szaktudás találkozott az állami befolyással. Nem véletlen, hogy a Királyság létrejötte után, sőt, egész fennállása alatt Lombardia társasági élete a szabadkőműves-liberális szellemi élet mentén szerveződött, így lojalitása a császári udvar iránt minimum feltételesnek nevezhető. A velencei eliten alig hagyott nyomot a *Gesamtmonarchie* eszmeisége — mégis Bécs szempontjából „lojális alattvalóknak tündek”, ellenben a későbbi jelentősebb hivatali karriert befutott lombardok a későbbi alkotmányozási folyamatok során tanújelét adták ezirányú elkötelezettségüknek — mégis Bécs szempontjából ők „liberális elhajlóknak” számítottak. A Királyság hivatali viselő, törekvő polgárai számára hatalmas tehertételt jelentett, hogy fennállása alatt a császári udvar (Metternich-

¹⁰⁷ Az alapító családok, akik megválasztották Velence első dózsáját 697-ben. Név szerint: Badoer, Barozzi, Contarini, Dandolo, Falier, Gradenigo, Memmo, Michiel, Morosini, Polani (†1760), Sanudo és Tiepolo.

¹⁰⁸ A négy család, akik megalapították a Szent György kolostort. Név szerint: Bembo, Bragadin, Corner és Giustinian.

¹⁰⁹ A kilenc latin eredetű család, akiket mindenki őshonosnak ismert el. Név szerint: Baseggio, Dolfín, Querini, Salamon (†1788), Soranzo, Zane, Zen és Zorzi.

¹¹⁰ Az orientáció alatt elsődlegesen irodalmi-kulturális kapcsolatokat kell érteni, amelyek politikai tartalommal töltődtek meg. Ilyen katalizáló szerepet játszottak Francesco Hayez, Alessandro Manzoni vagy Vincenzo Gioberti művei és kapcsolattrendszere. *Duggan, C.*; *The Force of Destiny*. 90–101.

nek és körének kivételével) képtelen volt felismerni ezeket a nagyon mélyen gyökerező attitűdöket.

4. Az igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatás intézményei

Az új Királyság igazságszolgáltatása a Monarchia szempontjából nézve rendelkezett egy jelentős különbséggel a birodalom többi államrészeivel szemben; az igazságszolgáltatás szervezete a legalsó szinteken is el volt különítve a közigazgatástól. A francia-itáliai rendszer hatékonysága annyira lenyűgözte a COHC döntéshozóit, hogy fel sem merült a hozzányúlás a szervezeti struktúrához. Az osztrák polgári- és büntetőtörvénykönyv lefordítása olasz nyelvre természetesen már 1815-ben megtörtént, ám Ferenc császár kívánalma miatt az itáliai törvénytárban olyan kritikus törvényeket is átírtak, mint például a polgári házasság engedélyezése. A legalacsonyabb szintű, elsőfokú bíróság a városban a *preture urbane*, vidéken a *preture foresi* elnevezést viselte. Ez a két bíróság mindössze elnevezésükben különböztette meg a preturiákat, funkciójuk és feladatuk azonos volt. A preturiák általában több járást fogtak át, így hatékonyabb és rugalmasabb ügyvitelre voltak képesek. Minden delegáció székhelyén működött egy általános tartományi bíróság, amely a polgári peres ügyekben volt hivatott ítélni és egy adóbíróság, amely az adózási szabályok alkalmazásában felmerülő vitás kérdésekben volt illetékes. Innen a milánói (elnöke: Francesco Patroni) vagy a velencei (elnöke: Franz von Enzenberg) fellebviteli bírósághoz (*Tribunale d'appello generale – Civil-Justiztribunal*) lehetett fellebbezni. Ezen felül pedig Lombardiában felállítottak egy tartományi szintű (*governo*) vám- és adóügyi bíróságot (*Tribunale della dogana e delle imposte – Mercantil- und Wechseltribunal*), ahova csak és kizárólag vám- és adóügyek esetében lehetett fellebbezni, Veneto-ban pedig egy szintén tartományi szintű kereskedelmi- és tengerjogi bíróságot (*Tribunale mercantile e marittimo – Mercantil- und Seetribunal*), ahová szintén csak minősített esetekben lehetett fordulni. Ezek párhuzamosan működtek a fellebviteli bíróságokkal vagyis mindkét hivatalhoz lehetett fordulni, legfeljebb az ügyet továbbküldték a másik bírósághoz. Mivel a milánói Semmítőszéket megszüntették, így előlött 1815 áprilisa után az *Oberste Justizstelle* volt az illetékes. Joseph von Sardagna,¹¹¹ az igazságszolgáltatás megszervezésével megbízott szakember és a COHC illetékes tagja, Filippo Ghisilieri-Calderini egyaránt a legnagyobb hiányosságnak tartották azt, hogy a Királyságnak nincs önálló, legfelsőbb szintű jogi intézménye. Sardagna érve, miszerint a Habsburg Monarchia többi államrészétől markánsan elkülönülő jogi környezet szükségessé teszi egy ilyen hivatal létrehozását, végül diadalmaskodott. Ferenc császár 1816. március elején értesítette a

¹¹¹ Joseph von Sardagna (1774–1832) dél-tiroli származású jogász. 1814-től udvari tanácsos az *Oberste Justizstellé*-ben, ahol 1817-ig felügyelte az olasz jogalkotást. 1817-től 1819-ig a veronai *Justizsenat* alelnöke.

kormányzókat a döntésről, amelyet 9-én nyilvánosságra hoztak.¹¹² 1816. június 30-án¹¹³ létrehozta a veronai székhelyű lombard-velencei szenátust (*Senato lombardo veneto del supremo tribunale di giustizia*, németes rövidítéssel *Justizsenat*). Az ez év augusztus 1-étől működő legfelsőbb bíróság első elnöke a veneto-i jogi referens, Leopold von Plenciz¹¹⁴ lett, bár a preturiák feletti rendelkezést csak 1817. január 1-én vette át.¹¹⁵ A hat fős tanácsból álló Szenátus joghatósága alá tartozott nemcsak a Királyság, hanem kezdetben Dalmácia tartomány igazságszolgáltatása is, mégpedig kizárólagos jogosultsággal. A Szenátus lényegében a bécsi *Oberste Justizstellé*-nek alárendelt, de nagy önállóságot élvező, legfelsőbb jogszolgáltató intézménye lett. Feladata, miként elődjének, a milánói Semmitőszéknek is, a fellebviteli bíróságok kontrollja, és adott esetben ítéleteinek felülvizsgálata volt.

A hatalom igazsága

A Lombard-velencei Királyság igazságszolgáltatását általában úgy szokás leírni, mint egy központilag vezérelt, Ferenc császár „ízlésének” megfelelő ítéleteket hozó hatalmi ágat. Ez a konszenzus nem áll távol a valóságtól, ám az újabb kutatások, jelesül David Laven a következőkben még sokszor idézett műve¹¹⁶ is árnyalja ezt a képet. Úgy vélem, két nagy és egy kisebb nyilvánosságot kapott eset vizsgálata által tudom a leginkább megmutatni a bírói hatalom természetét és azt a jogi környezetet, amelyet a Habsburg Monarchia nyújtott. Időrendben elsőként a mantovai pernek nevezett esetet vizsgálom meg, másodikként pedig a Pellico-Maroncelli-ügyet, ami — bár némiképp túllép a tárgyalandó korszakom határán, de — nagyszerűen megmutatja, milyen „jogi környezetben” éltek az ellenzéki liberális értelmiségiek. Mindezek előtt azonban az 1815-ös hadbíróági esetről írok röviden.

1815 elején kevesen gondolták volna, hogy Napoleon vissza fog térni. A császári-királyi hadszervezés még folyamatban volt és az új Királyság is még csak tervek szintjén létezett, így Habsburg szempontból az új olasz alattvalók lojalitása legalábbis kérdésesnek számított. Különösen igaz volt ez a katonatisztekre, akik ha át is léptek a császári-királyi hadseregbe, kevéssé érezték azt saját közegüknek. A napoleoni tisztek közül nem mindenki tette le a hűségesküvet Ferenc császárra, és azok is nosztalgiával gondoltak a régi időkre, akik letették. Mindezen felül a főtiszti- és tábournoki kar köreiben nagyon meghatározó volt a szabadkőművesség jelenléte. Murat támadása és a Franciaország elleni hadjárat szülte gyanakvás ezen tisztek megfigyeléséhez és hamarosan tömeges letartóztatásukhoz vezetett. Az új Királyság igazságszolgáltatása felelevenítette az Itáliai Királyság egy speciális hadbíróági gyakorlatát; a rendkívüli

¹¹² Raccolta, 1816. I. köt. 217.

¹¹³ Raccolta, 1816. I. köt. 382.

¹¹⁴ Leopold von Plenciz (1749–1830) alsó-ausztriai nemesi származású jogász, 1803-tól udvari tanácsos az *Oberste Justizstellé*-ben. 1816-tól az *Oberste Justizstelle* alelnöke, majd 1823-tól 1829-ig elnöke és a lombard-velencei szenátus elnöke 1816-tól 1824-ig.

¹¹⁵ Helfert, J. A.: Kaiser Franz. 501.

¹¹⁶ David Laven: Venice and Venetia under the Habsburgs, 1815–1835. New York, 2002.

hadbíróságok gyakorlatát (*Commissione straordinaria di guerra*).¹¹⁷ Minden delegátusnak, mint jogelődjüknek, a prefektusoknak hűségesküre kellett köteleznie minden egykori tisztet, és letartóztatni azokat, akik ezt megtagadták. A tisztek levelezését ellenőrizték a rendőrség által, de gyakran annyi is elég volt a vádhoz, ha a tisztnél megtalálták a rimini felhívás egy példányát vagy más, felkelésre buzdító írást. A vádlottakat ez év őszén Mantovába szállították, ahol egy nagy tárgyaláson hozták meg az ítéleteket. Nem véletlen a város megválasztása sem, hiszen a korabeli Észak-Itália egyik legjobban kiépített erődvárosáról van szó, ahol a katonaság könnyedén kézben tudta tartani az uralmat.¹¹⁸ November 18-án mindazok, akik valamilyen kapcsolatban álltak az ellenséggel halálbüntetést vagy sáncmunkával súlyosbított várfogságot kaptak. Később, 1816-ban Ferenc császár néhány esetben kegyelmet gyakorolt és egyetlen kivégzésre sem került sor.¹¹⁹ Ez az eset még a háborús pszichózis szülte kései pótcselekvésnek is tulajdonítható, bár súlyosan demoralizáló hatással volt a frissen Habsburg uniformisba bújt tisztikar számára. A másik két eset azonban jogilag ennél sokkal inkább alá volt támasztva, ezért több levonható tanulsággal is szolgál.

Már Murat hadjárata előtt, tehát a fent leírt mantovai per előtt szerveződni kezdett egy Habsburg-ellenes felkelés, ami a megszálló hatalom kiűzését célozta meg vagyis egy szervezett államelleni összeesküvésnek kell tekinteni. Szemben a fenti példával, ezt nem lehet egyedi esetek összességének tekinteni, hanem komoly, „reális” veszélynek. 1814 nyarán Haager rendőrminiszter egyre több olyan jelentést kapott, miszerint egy bresciai-milánói vezetésű összeesküvés felkelés kirobbantását tervezi 1814. július 10-ére.¹²⁰ Bellegarde és a velencei rendőrfőnök, Anton von Raab azonban úgy vélte, nem kell jelentős megmozdulástól tartaniuk. Július 15-én jelentés érkezett, hogy egy bizonyos Comelli gróf szervezi a felkelés és brit támogatókat keres hozzá. Comelli tervét nehezen lehetne reálisnak nevezni, mivel külföldi olasz emigránsok partraszállására alapozva akart vereséget mérni az osztrákokra, hogy a Római Birodalomhoz hasonló államot hozzon létre. Egy besúgó, bizonyos St. Agnan révén kiterjedt kapcsolati háló képe sejtett fel Haager előtt, ami Dél-Tiroltól Szicíliáig ér, ám kevés befolyásos támogatót képes mozgósítani. A csoport több olasz tábornokot is megkörnyékezett, de csak Teodoro Lechi ígérte meg csatlakozását a mozgalomhoz. A kapcsolatfelvételt a szabadkőműves milánói, centrista többségű József-páholy koordinálta, akik sokkal gyakorlatiasabban álltak hozzá a szervezéshez, mint Comelli. Az igazgatók az olasz tisztek révén a Habsburg Monarchia újonnan felállított olasz ezredeire alapozták a felkelés megindulásának sikerét, meghatározták, hogy melyik csapatnak milyen városokat kell elfoglalnia, majd

¹¹⁷ Helfert, J. A.: Kaiser Franz. 147.

¹¹⁸ Szemben Milánóval vagy más, részben megerődített városokkal, amiként az 1848 márciusában ki is derült.

¹¹⁹ Hans Kramer: Österreich und das Risorgimento. Wien, 1963. 199. Az esetről sajnos átfogó, releváns írás nem olvasható, a források pedig elérhetetlenek, így csak egy adatot találtam a tisztek számára vonatkozóan; Heinrich Benedikt szerint 444 tisztet vontak vizsgálat alá Mantovában. Benedikt, H.: Kaiseradler. 116.

¹²⁰ Rath, J.: The provisional Regime. 243–244.

végül Peschiera, Bergamo és Crema felől meg kell támadniuk Milánót.¹²¹ Ezután a cél Bellegarde foglyul ejtése és a népfelkelés teljessé tétele. Bombelles gróf,¹²² akinek Párizsban St. Agnan az összeesküvést elárulta, nem volt túl jó véleménnyel St. Agnanról és csak egy pénzéhes provokátort látott benne, de az általa elmondottak egybevágtak a rendőrségi jelentésekkel. A végső lökést meglepő módon nem az ő vallomása, hanem Alessandro De Rege di Giffenga¹²³ szárd-piemonti tábornok jelentése adta meg. Giffenga megírta a szárd-piemonti hatóságoknak, hogy lombardiai szabadkőművesek (Pino és Fontanelli) megkeresték őt, legyen a felkelésük vezére. A szárd-piemonti hatóságok továbbították a jelentést a milánói rendőrfőnöknek, aki azonnal kapcsolatba lépett Bellegardé-val.¹²⁴ A kérdés már csak a felkelés időpontja volt, minden más tudtak Milánóban, amikor november 18-án jelentés jött Bellegardé-hoz, miszerint következő nap indul a felkelés. Bellegarde azonnal cselekedett. Félreverte a harangokat, megerősítette az őrségeket és járőröket küldetett ki. A jelentést elküldte Velencébe is, ahol Reuß-Plauen herceg hasonló intézkedéseket hozott meg.¹²⁵ Mivel nem történt semmi, ezért Bellegarde javasolta Ferenc császárnak az olasz ezredek mielőbbi kivonását. Raab egyik ügynöke, bizonyos Cheluzzi néhány napon belül megszerezte a vezetők és részvevők teljes listáját, St. Agnan pedig kiismerte az összeesküvők kapcsolati hálóját és anyagot gyűjtött az összeesküvés bizonyítására, így hamarosan megindultak a letartóztatások. December 3-áról 4-ére virradó reggel az összeesküvés szervezőit¹²⁶ letartóztatták. A következő hetekben sor került a többi összeesküvő letartóztatására is, egyedül Comelli gróf menekült meg. A vádlottakat Mantova erődjébe szállították, ahol megindult kihallgatásuk.

Bellegarde december 6-án rendelkezett egy jogi előkészítő bizottság felállításáról, amelynek elnöke a veneto-i fellebviteli bíróság tagja, Francesco della Porta lett, tagjai pedig Filippo Ghislieri-Calderini, Raban Spiegel vezérőrnagy és Franz Weiss von Rettemberg őrnagy. A foglyok kihallgatása kínzás és más „sérelem” nélkül ment végbe, ami részben a foglyok együttműködésének is köszönhető. A letartóztatott vezetők vallomásai alapján Bellegarde nagyon gyorsan képet kapott az összeesküvés valódi mértékéről, terveiről és tagjairól.¹²⁷ A felkelés katonai vezetőjének Teodoro Lechi-t nevezték meg, Achille Fontanelli-

¹²¹ Uo. 257.

¹²² Charles-René de Bombelles (1785–1856) francia királpárti, emigráns katonatiszt, aki császári-királyi szolgálatba állt a napoleoni háborúk alatt. 1834-ben feleségül vette — Metternich közvetítésével — Mária Lujza páрмаi hercegnőt, Napoleon második feleségét és Párma főminisztere lett.

¹²³ Alessandro De Rege di Giffenga (1774–1842) piemonti származású gróf, aki a napoleoni francia, majd itáliai hadseregben harcolt. Az Itáliai Királyság bukása után a Szárd-piemonti Királyság hadseregének szolgálatába lépett, mint tábornok. Ismert volt liberális nézeteiről és szabadkőműves kapcsolatairól.

¹²⁴ R. John Rath: *The Habsburgs and the Public Opinion in Lombardy-Venetia, 1814–1815*. In: *Nationalism and Internationalism. Essays Inscribed to Carlton J. H. Hayes*. Szerk.: Edward Mead Earle. New York, 1950. (a továbbiakban *Rath, J.: The Habsburgs.*) 326–328.

¹²⁵ *Rath, J.: The provisional Regime.* 261.

¹²⁶ Antonio Gasparinetti ezredes, Bernardo Soveri Latuada, Giovanni Battista Marchal jogászok és Giovanni Rasori egyetemi tanár.

¹²⁷ Uo. 276–278.

ről és Carlo Zucchi-ról pedig azt állították, hogy az összesküvéssel szimpatizálnak. Lechi letartóztatása után bűnösnek vallotta magát, Fontanelli és Zucchi ártatlannak. A vezetők egymás elleni körkörös vallomásaiból a kihallgató tisztek végül azt a következtetést szűrték le, amit Bellegarde és Raab is sejtett; az összesküvés közel sem volt olyan veszélyes, mint St. Agnan sejteni engedte. Sőt, St. Agnan a magas jutalom reményében — amit meg is kapott¹²⁸ — maga is konspirált a maga hasznára, mint kettős ügynök. Az év december végén Ferenc császár jelentést kért Bellegardé-tól az alábbi kérdésekre; Az ideiglenes törvénykezés alkalmas-e a tárgyalás lefolytatására? A vizsgálatot folytató hatóságok megbízhatóak-e? Ha nem, hasznos lenne-e egy császári-királyi megbízott kiküldése? Ha a hatályos törvények nem alkalmasak az ítélkezésre, szükség van-e egy rendkívüli jogi különbizottság felállítására? Célszerű-e Milánóban megtartani a pert vagy legyen inkább máshol megtartva?¹²⁹ Haager és Bellegarde tanácsára végül egy mantovai székhelyű különbizottság felállítására tettek javaslatot, a hatályos törvényeket megfelelőnek találták az ítélkezésre és a nyilvános tárgyalás mellett döntöttek. Az ügyész szerepét Luca Valeri kapta meg, a bírók és a védőügyvédek mindannyian olaszok voltak. A polgári különbizottság elnöke a veneto-i fellebviteli bíróság alelnöke, Girolamo Trevisan lett, tagjai¹³⁰ és az ügyész Luca Valeri szintén olaszok voltak. Január 8-án a császár Sommariva altábornagyot kinevezte a katonai különbizottság elnökének és egy csupa katonatisztből álló kihallgatóbizottság is felállításra került.¹³¹ A Code Napoleon alapján ítélkező különbizottság törvényessége az Itáliai Királyság 1808. március 21-i dekrétumán alapult. Eszerint rendkívüli vészhelyzet esetén rendkívüli bizottsági kinevezésen alapuló különbíróságok (*corti speciali straordinari*) állíthatók fel.¹³² Ez azt jelenti, hogy a polgári Trevisan-bíróság a hatályos új, de döntően francia-itáliai eredetű polgári büntető törvénykönyv alapján állt fel mint különbíróság, míg a Sommariva-bíróság teljes egészében a francia-itáliai katonai büntető törvénykönyv törvénycikkein alapult, de azon belül is a rendkívüli esetekre fenntartott törvénycikkeken. Ez a látszólag nüansznyi különbség nagyon lényeges. Az új Királyság még csak tervek szintjén létezett, de már lehetett sejteni, hogy a Habsburg uralom Lombardiában hosszú távú lesz, ezért az államellenes felkelés törvényi minősítéséhez nem lehetett alapul venni az osztrák törvényeket, a császári-királyi küldöttek jogi feltáró és részben jogalkotó munkája pedig mindkét leendő tartományban javában tartott, de nem fejeződött be. A két különbíróság tehát állam-elleni bűncselekmények, felkelés, összesküvés, és hazaárulás ügyében hozhatott ítéletet.

A januári kihallgatások és folytatódó letartóztatások végül elegendő bizonyítékot adtak a különbizottságoknak, hogy ítéletet hozhassanak. A Lauer-

¹²⁸ 4.000 francia frank.

¹²⁹ Uo. 289.

¹³⁰ Francesco della Porta, Gaetano Astolfi, Francesco Bonacina, Giuseppe Maria Draghi, Girolamo Cattaneo, Girolamo Freganeschi, Guglielmo Gardni és Giovanni Gognetti.

¹³¹ Tagjai: Joseph Lauer és Albert De Best vezérőrnagyok, Wilhelm Dressery és egy bizonyos Eberl ezredesek, valamint 2–2–2 alezredes, őrnagy, százados és főhadnagy. *Helpfert, J. A.*: Kaiser Franz. 147.

¹³² Uo. 175–176.

különbizottság, amely a kihallgatásokért felelt, február 17-i jelentése alapján a felkelés katonai vezetőjeként egyértelműen Lechi-t azonosította, Fontanelli és Zucchi részvétele nem bizonyosodott be, de az ítélethirdetéshez bevárták a Trevisan-különbizottság jelentését. Április 4-én összesítették a két jelentést és ítéletet hirdettek. A vezetők bűnösnek bizonyultak a francia-itáliai büntetőtörvénykönyv öt pontjában,¹³³ úgy mint összeesküvésben, felség- és hazaárulásban és felkelés szításában. A legsúlyosabb büntetést Bartolomeo Cavedoni és Bernardo Latuada kapta (10 év száműzetés), az összeesküvés többi vezetője; Bellotti, Gasparinetti, és Lechi 5 év börtönt és fejenként 2.000 líra büntetést, Rasori 3 év börtönt és 1.000 líra büntetést kapott, míg Marchal-t, Fontanelli-t és Zucchi-t felmentették. Mivel utólag több hibát is feltártak a megbízottak, ezért a császár egyetértésével október 11-én újratárgyalták az ítéleteket. Bellegarde, Saurau, Valeri és Della Porta azonban erősen elleneztek a per újrakezdését és minden befolyásukat latba vetették, hogy a nyugalom érdekében lezárják a kellemetlenné vált ügyet.¹³⁴ Bürokratikus huzavona kezdődött, aminek végén az ügyet nem tárgyalják újra, sőt, Ferenc császár még enyhítette is az ítéletek többségét! Cavedoni és Latuada büntetését két évben, Bellotti, Gasparinetti, Lechi és Rasori büntetését 18 hónapban állapították meg. Az ítéleteket 1816. szeptember 17-én olvasták fel Mantovában.¹³⁵ Az előzmények és az ideiglenes kormányzat helyzetének ismeretében meglepőnek mondható, hogy ilyen enyhe ítéletek születtek. Ferenc császár akár példát is statuálhatott volna, mint ahogy a kicsit későbbi mantovai persorozatban, a hadbírósi perek során tette. A császár, Bellegarde vagy az olasz bírók és tanácsosok előrelátása játszott-e a főszerepet, talán már nem derül ki, mert azok a levéltári források nagyrészt megsemmisültek vagy kallódnak, amelyeket John Rath még feldolgozott a bécsi kutatásai alatt.

A Pellico-Maroncelli-ügy néven elhíresült perről csak egy áttekintést kívánok nyújtani annak sajátos kontextusa miatt. 1820-ban már nagyon előrehaladott stádiumban járt a milánói titkosrendőrség adatgyűjtése a különböző szabadkőműves csoportosulásokról, amikor Nápolyban felkelés tört ki. Saurau kormányzó úgy vélte, ideje eredményt is felmutatni, hogy egy esetleges felkelést megelőzzenek. Az *Il Conciliatore* betiltása után megélné a levelezés a lombardiai és a piemonti szabadkőművesek közt, amiből a milánói rendőrhivatalban arra következtettek, hogy a már említett Giffenga szárd-piemonti tábornok vezetésével felkelés kezdődik.¹³⁶ A megelőzés érdekében október 6-án Piero Maroncellit letartóztatták, 13-án pedig Silvio Pellico-t, az ismert írodalmárt, majd pár napon belül több köztisztviselőben álló liberális értelmiségit is. A letartóztatottakban három közös vonás volt; a betiltott *Il Conciliatore* írói vagy előfizetői voltak, piemonti származásúak voltak vagy rendelkeztek valamilyen piemonti kötődéssel és kapcsolatban álltak a szabadkőműves mozgalmakkal.

¹³³ Rath, J.: The provisional Regime. 298. A 76., 87., 89., 103. és 105. paragrafusokról van szó.

¹³⁴ Uo. 302.

¹³⁵ Uo. 303.

¹³⁶ Donald E. Emerson: Metternich and the political police. Security and subversion in the Hapsburg monarchy 1815–1830. The Hague, 1968. 78.

Velencében a fellebviteli bíróság különbizottsága élén Antonio Salvotti¹³⁷ bíró kapta meg az ügyet. A házkutatások és levelezésük átvizsgálása után nem találtak konkrét részvételi szándékra utaló bizonyítékot vagy tervet egy lehetséges összeesküvés kirobbantásáról. Mindössze annyit sikerült bizonyítani, hogy szabdközműves kapcsolatokkal rendelkezők. Ennek ellenére Salvotti 1821. augusztus 10-én ítéletet is hirdetett; Piero Maroncelli,¹³⁸ Silvio Pellico¹³⁹ és Angelo Canova¹⁴⁰ halálbüntetést, Adeodato Ressi¹⁴¹ és Giacomo Rezia életfogytiglani börtönbüntetést kapott. Az II Conciliatore alapítóját és támogatóját, Federico Confalonieri-t¹⁴² december 13-án tartóztatták le és az augusztusi ítélethirdetés szerint ő is halálbüntetést kapott. A nápolyi és a piemonti mozgalmak elcsendesítése után azonban Ferenc császár 1822. február 6-án kegyelmet gyakorolt; Maroncelli húsz, Pellico tizenöt, Canova és Ressi öt-öt, Rezia három év várfogságot kapott. Az ítéleteket a veronai *Justizsenat* megerősítette. Maroncelli és Pellico — akik 1830-ban végül teljes kegyelmet kaptak — Spielbergben, a többiek Laibachban (ma Ljubljana) raboskodtak. Confalonieri is kegyelmet kapott 1835-ben, ami esetében azt jelentette, hogy deportálták Amerikába.¹⁴³

Talán célszerűbb lett volna olyan eseteket választani, amelyek közelebb állnak az igazságszolgáltatás mindennapi gyakorlatához, de két okból nem tettem ezt meg. Egyrészt a forrás- és szakirodalmi bázisom nem tette ezt lehetővé, másrészt úgy vélem, sokkal többet lehet megtudni a politikai-szálon történő igazságszolgáltatás eseteinek taglalása révén, mint egyszerű köztörvényes esetek feldolgozásával. A lombard-velencei igazságszolgáltatásról és büntetési gyakorlatáról szóló legrelevánsabb szakirodalom is a későbbi évtizedeket preferálja.¹⁴⁴ Megállapítható, hogy az igazságszolgáltatás, mint hatalmi ág az új Királyságban a nagy központi függőség ellenére is meglehetősen „önállóan” és „függetlennek” volt mondható, bár a korszakban ezeket a fogalmakat még nem tartották kulcsfontosságúnak. Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a császári akarat ne tudott volna befolyásolni ítéleteket akár közvetetten (a kormányzók vagy a *Justizsenat* révén) vagy közvetlenül saját császári akarata révén. Kétségtelen fejlődés ennek ellenére az, hogy a Királyság jogi környezete nem szakadt el a napoleoni eredetű, modern jogszolgáltatás irányvonalától sem annak szellemiségét, sem annak strukturális szervezését figyelve, sőt, meglepő

¹³⁷ Antonio Salvotti (1789–1866) dél-tiroli származású jogász. 1815-től a veneto-i fellebviteli bíróság tisztviselője, majd a milánói fellebviteli bíróság tanácsosa. Évtizedes munkássága során „bizonyos hírnevet” szerzett magának.

¹³⁸ Piero Maroncelli (1795–1846) zenetudós, egyetemi tanár.

¹³⁹ Silvio Pellico (1789–1854) piemonti származású, a korszakban híres irodalmár. A börtönéveiről írt 1832-ben kiadott írása, a *Börtönéveim (Le mie prigioni)* emelték az Habsburg-ellenesség ikonjává.

¹⁴⁰ Angelo Canova (1781–1854) piemonti származású irodalmár.

¹⁴¹ Adeodato Ressi (1768–1822) a Ciszalpin Köztársaságban tisztviselő, egyetemi tanár. A velencei börtönben halt meg.

¹⁴² Federico Confalonieri gróf (1785–1846) Habsburg-párti lombard liberális mecénás, az II Conciliatore alapítója.

¹⁴³ *Benedikt, H.*: Kaiseradler. 157–158.

¹⁴⁴ Lásd: Amministrazione della giustizia penale e controllo sociale nel Regno Lombardo-Veneto. Szerk.: *Giovanni Chiodi – Claudio Povolo*. Verona, 2008.

módon a strukturális szervezés során a korábban feloszlott, legfontosabb jogbiztosító intézmény, a Semmitőszék helyére néhány év késéssel létrehozták a veronai *Justizsenat*-ot. Nem a korábbi intézmény pótlása volt a cél, a jogi környezet mégis ki tudta kényszeríteni azt, hogy csökkentett jogkörökkel is, de létrehozzanak újra egy ilyen funkciójú szervezetet. Ez bizonyítja azt, hogy a meternichi amalgamáció programja nemcsak Ferenc császár akarata ellenére, hanem akaratával egybevágóan is tudott hatni.

5. A hadszervezés folyamata

A hadsereget, annak integrálását az államiség-szervezés legjobb indikátorának lehet nevezni.¹⁴⁵ Ez a Lombard-velencei Királyság esetében látszólag paradox megállapítás, hiszen a Habsburg Monarchiában csak egy hadsereg létezett; a császári-királyi hadsereg. Miképpen lehet akkor ez egy államiséget elemző tanulmány része? Célszerű egy kicsit messzire visszanyúlni ennek megértéséhez. Már a 18. század során, amikor a Milánói Hercegség az osztrák Habsburgok uralma alá került, létezett két sorgyalogos ezred, amelyeket a hercegség területéről toboroztak. Hasonlóképp minden más ezred a Habsburg Monarchiában államrészenként került felállításra az adott ország törvényeinek megfelelően. Vegyes legénységű ezredeket csak vegyes lakosságú tartományok esetében állítottak fel, ráadásul minden ezred egy sajátos ezredidentitást hordozott magában. Nem volt kérdés magyar huszárként, cseh dragonyosként vagy lengyel ulánusként a Habsburg Monarchia szolgálatában, a magyar, a cseh és a lengyel — bár Magyarország, Csehország és Galícia közjogi státusza merőben különbözött — mégis annak az országnak, államrésznek, de legalábbis nemzeti identitásnak a tudatát hordozta ezredében, ahová tartozott. A részek az egészben az egész részeit jelentik, de az egész nem a részek összességét – röviden ez a *Gesamtmonarchie*-eszmé tömör meghatározása. Az 1815-ben felállított olasz ezredek annyiban képeztek „idegen testet” az egészben, hogy felállításuk pillanatában egy teljesen más katonai hagyomány alkotta az egységkohéziót, amit Habsburg szempontból feltétlenül meg kellett bontani. Képes-e az új keret új tartalommal megtöltve új egységkohéziót létrehozni? Olyan egységkohéziót, amely ahhoz az országhoz vagy államrészhez kötődik, ahonnan fel lett állítva. A választ mindig az idő — és a Lombard-velencei Királyság esetében az 1848-as események — adja meg.

A szárazföldi hadsereg

Az osztrák hadsereg előretörése következtében az itáliai-francia hadseregből sokan estek hadifogságba, illetve dezertáltak a kemény megpróbáltatá-

¹⁴⁵ A hadsereg-kérdés ilyen szempontú tanulmányozása egyébként sokkal relevánsabb, ha komparatív módszerrel történik, lásd: *Bernhard Schmitt: Armee und staatliche Integration: Preußen und die Habsburgmonarchie 1815–1866.* (Krieg in der Geschichte. Band 36.) Paderborn–München–Wien–Zürich, 2007.

sok miatt. Ezekből a katonákból 1814 februárjában egy szabadcsapatot (*Freikorps*) állítottak fel három zászlóaljjal. Ez magába foglalta a britek által 1813 őszén megszervezett Olasz Légió emberanyagát, akik a Légió feloszlása után a Freikorpsba lettek átirányítva. Januárban felállításra került még egy négy századból álló hegyi-vadászcsapat (*Berg-Jägerkorps*) piemonti és dél-tiroli önkéntesekből, valamint márciusban egy két századból álló vadászegység (*Jägerkorps*), de sem ezek, sem a Freikorps nem vett részt a hadműveletekben és rövidesen feloszlásra is kerültek. A három csapatot együtt valamivel több, mint ezer főnyi — kétes harcértékű — haderőt jelentett.¹⁴⁶

Eugène de Beauharnais lemondása után nyilvánvalóvá vált az osztrák vezetés számára, hogy valamit kezdeni kell az egykori itáliai hadsereg romjaival; a közkatonákkal és a tapasztalt tisztekkel egyaránt. Ferenc császár április 26-i rendelete szerint négy sorgyalogos ezredet, négy könnyűgyalogos zászlóaljat és egy szvaliszérezredet kell szervezni belőlük. Ez meglehetősen enyhe követelménynek számított, mivel a felbomlott olasz haderő katonai potenciálja¹⁴⁷ impozánsnak tűnt – papíron. Ugyanis a francia hadszervezési modellt olasz ezredek mérete alacsonyabb volt, mint az osztrák ezredeké. Továbbá azt sem vették számításba, hogy a hadjárat végére az itáliai-francia csapatok létszáma kritikus mértékben lecsökkent. Ennek ellenére nem lehet rugalmatlansággal vagy „érzéketlenséggel” vádolni a császári hatóságokat, mert Reuß-Plauen herceg rendelkezése szerint az 1814. évi sorozást el kell halasztani májusról júliusra, vagyis aratás utánra.¹⁴⁸ Ez volt a herceg egyik utolsó hadszervezési rendelkezése, mivel Bécsben már eldöntötték, hogy egy különmegbízottat bízunk meg a feladat végrehajtásával.

Májusban kinevezték Annibale Sommariva¹⁴⁹ altábornagyot a folyamat felügyeletével. A lombardiai származású Sommariva altábornagy a régi, osztrák arisztokrata elithez tartozott, így személyében egy megbízható, tapasztalt katona került a megfelelő posztra. A rendelet szerint a Lombard-velencei Királyság területén született minden tiszt számára lehetőség nyílt, hogy a Habsburg hadseregbe rangjának megtartása mellett átléphessen, míg a közkatonák esetében a korábban érvényes 4 éves szolgálati időt ismerték el a belépés idejétől számítva. Rájuk a korábbi katonai törvények vonatkoztak, ami sokkal kedvezőbb volt az érvényben lévő császári-királyi előírásoknál.¹⁵⁰ A hadszervezésnek június 15-ére be kellett volna fejeződnie, ám a határidő túl szoros volta miatt Sommariva halasztást kért, de az új időpont (július 1.) sem volt kedvére. Július elejére még messze nem voltak hadrafogható állapotban az új ezredek, ami-

¹⁴⁶ Lawrence Sondhaus: In the service of the Emperor. Italians in the Austrian Armed Forces 1814–1918. (East-European Monographs, No. CCXCI.) New York, 1990. (a továbbiakban *Sondhaus, L.: Emperor.*) 12.

¹⁴⁷ Lásd Melléklet III.

¹⁴⁸ Rath, J.: The Habsburgs. 306.

¹⁴⁹ Annibale Marchese di Sommariva (1755–1829) 1814-ben hadtestparancsnok az itáliai hadseregben, 1817-től tábornagy. 1816. november 21-től birodalmi gróf, 1825-től haláláig a *Trabanten Leibgarde* és a *Hofburgwache* kapitánya.

¹⁵⁰ Például tilos volt fizikai büntetéseket alkalmazni a katonákkal szemben és az eltávokat is rugalmasabban kezelték.

kor a császár július 3-i parancsára helyőrségi feladatokkal bízták meg őket – amint elérik a megfelelő szervezettségi szintet. Sommariva altábornagynak fel kellett gyorsítania szervezést, így egyre több más nemzetiségű tiszt került az olasz ezredek élére. Ezzel párhuzamosan több olasz tisztet vezényeltek át más-hova, így a kezdeti bizakodó légkör hamar megromlott. Októberben feloszlatták a *Freikorps*-ot, hogy emberanyagával a négy könnyűgyalogos zászlóaljat feltölthessék, novemberben pedig az alig hadrafogható állapotú ezredek megkapták hadrendi számaikat és helyőrségi körletüket. A felállított 1. olasz ezred lett az új 13. sorgyalogezred (helyőrségi körlet Brünnbén), a 2. olasz ezred az új 23. sorgyalogezred (helyőrségi körlet Prágában), a 3. olasz ezred az új 38. sorgyalogezred (helyőrségi körlet Grazban) és a 4. olasz ezred az új 43. sorgyalogezred (helyőrségi körlet Budán). A nyolc századból álló (mindegyik ezredből két század) gránátoszászlóaljat pedig Bécsbe rendelték reprezentatív okokból, ahol a szilveszteri mustra fő „látványosságát” adták, majd januárban Pestre irányították át. Az olasz egységek egyenruháikon megkülönböztető jelzésként vörös szegélyt használhattak.

Mindezek az apró gesztusok azonban kevésbé vigasztalhatták a decemberi-januári télben Csehország felé menetelő katonákat. Az új tisztek közül kevesen beszéltek olaszul, az altisztek pedig nem beszéltek németül. Napoleon februári elbai szökése után pedig érezhetően paranoid hangulat ragadta el a császári-királyi hadsereget, amikor a még mindig folyamatban lévő ezredszervezés menetét megváltoztatták. A utánpótlásnak szánt egységeket maximum 200 fős csoportokban kellett útnak indítani az adott ezred állomáshelyére, hogy elejét vegyék a dezertálásnak vagy a lázadásnak.¹⁵¹ Az 1815-ös francia hadjáratban természetesen nem vehettek részt olasz csapatok, bár július közepén presztízs okokból mégis megengedték, hogy kisebb egységek útnak indulhassanak. De a hadjárat addigra már túlhaladt, az engedély elkésett.¹⁵² Az 1815-ös események más szempontból viszont döntőnek bizonyultak. A Napoleon-paranoia szülte azt a döntést, miszerint minden olyan egykori olasz főtisztnek fel kell esküdnie a császárra április 1-ig, akik eddig még nem léptek Habsburg szolgálatba. Sokszáz tiszt tette le az esküt anélkül, hogy szolgálatot vállalt volna, akik viszont megtagadták ezt, azokra hadbírósi tárgyalás várt. A mantovai per néven ismert esetet már említettem.

A császári-királyi hadsereg részeként, távol az otthoni környezettől fejlődött be a hadszervezés utolsó fázisa. 1815-ben az itáliai hadsereg milánói katonai árvaházát (*Istituto degli Orfani militari*) átalakították a Habsburg Monarchiában neki megfelelő nevelőintézeté (*Erziehungshaus*), sokkal lényegesebb változás volt azonban az osztrák katonai törvények fokozatos bevezetése. Az 1815 decemberében Ferenc császár a COHC tanácsosainak javaslatára engedélyezte a testi fenyítéseket, 1816 júniusára pedig már minden császári-királyi haditörvény vonatkozott az olasz ezredekre. A gyalogosegységek szervezésével sok probléma akadt, ellenben annál látványosabb sikert értek el a 7. sivalzsér-

¹⁵¹ *Sondhaus, L.*: Emperor. 15.

¹⁵² A 7. sivalzsérezred Sopronban állomásozott, de parancsot kapott, hogy csatlakozzon a nyugati haderőhöz. Útnan volt, amikor Melk térségében parancsot kapott, hogy térjen vissza Magyarországra.

ezred felállításával. A lovasság sokkal arisztokratikusabb fegyvernem, mint a gyalogság, az itáliai hadsereg lovassága pedig kellően nagy merítéssel bírt ahhoz, hogy egy könnyűlovasság ezredet kiállíthassanak belőle. Első parancsnoka Bartolomeo Alberti de Poya ezredes lett, egy ulánuszred veterán főtisztje. Az ezred nemcsak tisztikarának társadalmi összetételében különbözött a gyalogezredek tisztikaraitól, hanem csapatszellemben is bajtársiasabbnak számított; a tisztek fele hosszú ideig a régi itáliai hadsereg veteránjai voltak. A könnyűlovasság ezred tisztjeinek és a legénységének szoros kapcsolata is nem bomlott meg úgy, mint más egységeké.¹⁵³

A kezdeti nehézségek ellenére az Udvari Haditanács további sorsyalogezredek felállításáról döntött. 1816 augusztusában a négy könnyűgyalogos zászlóaljat összevonták és megszervezték belőle a 45. sorsyalogezredet (helyőrségi körlet Padovában). Három másik sorsyalogezred kapott hadkiegészítő körzetet a Királyságban; a 16. (stájer), a 26. (karintiai) és a 44. (galíciái)¹⁵⁴ sorsyalogezred, valamint felállítottak egy helyőrségi zászlóaljat is Peschierában. A nyolc sorsyalogezred tehát öt új alapítású, teljesen olasz legénységű ezredet jelentett (13., 23., 38., 43., és 45.) és három vegyes legénységű ezredet (16., 26., és 44.). Az ezredek hadkiegészítő körzeteinek kijelölése azonban csak 1818-ra zárult hosszas szervezés után. A négy veneto tartománybeli sorsyalogezred közül a 13. ezred központja Padova (1814-ben), a 16. ezredé Treviso (1817-ben), a 26. ezredé Udine (1818-ban) és a 45. ezred pedig Verona (1817-ben) lett. A négy lombardiai ezred közül a 23. ezred központja Lodi (1814-ben), a 38. ezredé Brescia (1814-ben), a 43. ezredé Como (1817-ben, de 1837-től Sondrio-val közösen) és a 44. ezredé pedig Milánó (1818-ban) lett. A 7. svalszérezred az egész Királyság területéről kaphatott emberanyagot, bár az ezredben döntően lombardiaiak szolgáltak.¹⁵⁵

Az olaszokkal szembeni előítéletek nemcsak a már említett szervezési esetekben érthetőek tetten, hanem a csapattestekkel való bánásmódban is. Az olasz ezredek nemcsak távoli helyőrségi posztokra vezényelték viharos gyorsasággal, hanem más, apróbb kivételezések alanyai is voltak. A császári-királyi hadseregben bevett gyakorlat volt, hogy a hadiállapot megszűntével csak az első két zászlóalj marad helyőrségben, a harmadik zászlóalj hazatér a körletébe és tartalékot képez. Franciaország (és részben Nápoly) megszállásának befejeztével 1817 szeptemberében is ezt a gyakorlatot követték a hazatérő egységek – kivéve az olasz egységek. Ez azért is volt szembetűnő a kortársaknak, mert egyetlen olasz egység sem vett részt egyik megszálló kontingensben sem. Ferenc császár mindössze ezredenként két-két századot engedélyezett az eredetileg felállított négy sorsyalogezrednek, hogy hazatérhessenek. A négy napóleoni veteránokból szervezett ezreddel szembeni bizalmatlanságot jelzi az is, hogy a négy új ezred velük ellentétben a Királyságban állomásozhatott.¹⁵⁶

¹⁵³ *Sondhaus, L.*: Emperor. 18.

¹⁵⁴ A 44. sorsyalogezred eredetileg is olasz legénységű volt 1744-es alapításától 1806-ig, utána lengyel körzetet jelöltek ki számára.

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ A 45. sorsyalogezredet nem szabad a napóleoni veteránokból álló egységekhez hasonlítani, mivel nagyon vegyes hátterű, többszörösen megrostált állományú csapattest volt már születése pillanatában. Valószínűleg emiatt is maradhatott hazai földön 1821-ig.

Mindeközben a hadi szolgálat törvényi szabályozása alig haladt előre. A négy éves szolgálati idő hamarosan lejárt, ezért 1819 tavaszán már nem lehetett tovább halogatni a kényes kérdést. Julius Strassoldo gróf, Lombardia kormányzója az ideiglenes állapot meghosszabbítását rendelte el, míg velencei kollégája, Peter Goëss kormányzó véglegesen rendezni kívánta a problémát. Erre azért is nagy szükség volt, mert a COHC 1818 nyarán befejezte működését,¹⁵⁷ így a kérdés rendezése a kormányzókra hárult. Míg a katona Strassoldót nem igazán foglalkoztatták az adminisztratív teendők, addig az ízig-vérig államférfi Goëss az államigazgatásban szerzett nagy tapasztalatait kamatoztathatta e téren is. Amíg Lombardiában a korábbi sorozási rendelkezések maradtak érvényben az 1819. február 20-i rendelet értelmében,¹⁵⁸ addig Velence tartományban 1818 októberében egy különbizottság állt fel a kérdést rendezendő. Az 1819-es évre a lombardiai rendeletet fogadták el — bár alacsonyabb előirányzott létszámmal — és megállapodtak abban, hogy a vegyesbizottság törvényjavaslata az egész Királyságra érvényes lesz.

A kérdés akörül forgott, hogy a napóleoni rendszert¹⁵⁹ miként lehetne hozzáigazítani az osztrák sorozási rendszerhez. A Habsburg Monarchiában ekkor alapvetően négy hadkiegészítési szisztéma működött; két sorozáson alapuló (a német-osztrák jellegű és az ettől némileg eltérő lombard-velencei rendszer), egy toborzáson alapuló (a magyar jogrend „országai”) és egy kollektív szisztéma (a Határőrvidék). Természetesen voltak részei a Monarchiának (Tirol, Dalmácia¹⁶⁰), ahol egy-egy saját rendszer volt érvényben. Az itáliai tartományokban a hadrafogható férfiak életkorát a helyi központok katonai regisztereiben vezették, így sorozás idején belőlük fegyvereztek fel bizonyos mennyiséget, míg az örökös tartományokban egy központi összeírás létezett a hadrafogható férfiakról. Az itáliai rendszer nagy előnye, hogy évjáratonként lehetett megfelelő létszámú és minőségű emberanyagot felállítani, míg a német-osztrák rendszerben a kivételek listája alapján állították fel az összeírást. Vagyis aki megtehetette, az nem került fel az összeírásba. A velencei vegyesbizottság¹⁶¹ (*commissione mista*

¹⁵⁷ A COHC a hadszervezés terén teljes kudarcot vallott.

¹⁵⁸ Vagyis 4 év szolgálat az 1798-ban születettek közül. *Raccolta*, 1819. I. köt. 19–20.

¹⁵⁹ Nagyon röviden a következőkről van szó: az Itáliai Királyságban a department-ek feleltek a sorozásért, amelyek egy-egy központi listán tartották nyilván a hadrafogható férfiakat. Az 1806-os rendelkezés szerint évenkénti megjelenésre kötelezték az újonc-jelölteket, majd a szolgálatra alkalmasakat négy évre bevonultatták. A jelöltek törvényesen megválthatták magukat, de az adott körzetnek teljesítenie kellett a rá eső kvótát. Az újoncokat ezután a 6 katonai körzet valamelyik csapattestjébe irányították át. Lásd: *Alexander Grab: Army, State, and Society: Conscription and Desertion in Napoleonic Italy (1802–1814)*. In: *The Journal of Modern History*. 67/1. (1995. márc.), 25–54.

¹⁶⁰ Dalmácia a Monarchia egyetlen olyan tartománya volt, amelynek hadköteles lakossága csak haditengerészeti szolgálatra volt kötelezhető. Ennek ellenére gyakran előfordult, hogy az újoncokat átirányították a 13. (padovai) vagy a 22. (trieszti) sorsyalegredhez.

¹⁶¹ Tagjai négy civil (Goëss kormányzó, Franz Hohenwart gróf, Daniele Renier és Gaetano Crippa kormányzósági titkár) és négy katona (Christoph Lattermann volt velencei főhadparancsnok, bizonyos Martin Sternfeld, D’Engelhand alezredes és Franz Dahlan őrnagy) voltak. A vita alapját egy 1817-es tervezet alkotta, amit még a COHC alkotott meg. Ehhez rengeteg, nehezen követhető formában benyújtott javaslat járult még, így a folyamatot lehetetlenség volt áttekinteni Bécsben.

vagy *conferenza politico-militare*) egyik tagja, Daniele Renier,¹⁶² úgy vélte, meg kell tartani ezt az itáliai rendszert, mert az állam számára hasznosabb, mint a német-osztrák példa. Véleményét osztották a bizottság katonai résztvevői és a milánói kormányzó is.¹⁶³ Velük ellentétben Franz Hohenwart gróf,¹⁶⁴ egy befolyásos és művelt hivatalnok más véleményen volt. Úgy vélte, hogy a német-osztrák rendszer sokkal elfogadhatóbb lenne az olasz alattvalók számára és hatékonyabbá is tehető, ha az információszerzést a családfők bevallására alapoznák, amit a helyi hivatalok és plébániák adatai ellenőriznének le. Ez olcsóbbá tenné a rendszert és az alattvalók is kevésbé éreznék az állam önkényét. Természetesen az állam jog szerint és kemény büntetési tételekkel eljárhatna a megfelelő esetekben. A javaslat rendkívüli módon megosztotta a bizottságot; a katonák hevesen elleneztek Hohenwart tervezetét a befolyásuk csökkenésétől félve, Hohenwart, Goëss és a polgári adminisztráció pedig ennek hatására rövidesen szintén presztízskérdést csinált az ügyből. Goëss különösen kényes helyzetben találta magát, mert bár méltányolta az ex-napóleoni államigazgatás eredményességét, kormányzóként mégis annak amalgamációját kellett végrehajtania. A másik megosztó kérdés a kivételezettek körének meghatározása volt. Első körben Renier és Goëss az egyetemisták és egyetemet végzettek körének lehető legnagyobb hányadát fel kívánták menteni a hadkötelezettség alól, míg Hohenwart és a bizottság katonatagjai hangsúlyozták, hogy a hadsereg megfosztása a művelt emberanyagtól katasztrofális hatással lehet. Másodsorban pedig meg kellett határozni azt is, hogy a birtokos parasztság mekkora részét lehessen mozgósítani. Ez az eltérő lombard és veneto-i földbirtok-szerkezet mentén polarizálta a véleményeket.¹⁶⁵

A hadkiegészítésről rendelkező törvényt végül 1820. szeptember 17-én hirdették ki.¹⁶⁶ A pátens meghatározta lakosságszám alapján azt a nyolc körzetet, ahonnan a nyolc gyalogezredet kiállíthatták. A sorozások nem évenkénti rendszerességgel következtek, hanem szükség szerint. A leendő katonákat sorshúzás alapján választották ki a huszadik életévét betöltő, de a 24. évet be nem töltött emberek közül, akik nyolcéves szolgálattal tartoztak. A szolgálat után viszont teljes mentességet kaptak, vagyis a Királyságban nem volt Landwehr-rendszer. A nemesek nem mentesültek a sorozáson való részvétel alól,¹⁶⁷ és éppúgy megválthatták magukat, mint a nem nemesek. Ha önkéntes alapon léptek be a hadseregbe, akkor kadétként indultak meg a ranglétrán. A csendőrséghez és a tüzérséghez önkéntes alapon lehetett bekerülni, a lovassághoz viszont a fizikailag megfelelő sorköteles embereket vezényelték. A sorozás

¹⁶² Daniele Renier (1768–1851) ősi velencei család sarja, apja Velence utolsó előtti dózsája volt. Daniele Velence sindaco-ja a prima dominazione és az Itáliai Királyság alatt. 1817-től 1837-ig kormányzósági tanácsos, 1817. dec. 16-tól birodalmi gróf. Jellemző befolyásának mértékére, hogy kortársai csak „il Conte” (a Gróf) néven emlegették.

¹⁶³ *Laven, D.*: Venice. 127.

¹⁶⁴ Franz Josef Hannibal Graf von Hohenwart (1771–1844) ősi arisztokrata család sarja. Firenzében nevelkedett, jog- és természettudós, az Adria-mente kiváló ismerője, 1816-tól 1820-ig kormányzói tanácsos Velencében.

¹⁶⁵ *Laven, D.*: Venice. 128–129.

¹⁶⁶ A pátens teljes szövege elérhető itt: Raccolta, 1820. II. köt. 117–162.

¹⁶⁷ Ellentétben a Monarchia más tartományaiban alkalmazott hadkiegészítési rendszerektől.

a Hohenwart-féle „önkéntes regisztrációs módszer” alapján zajlott. Bűnözőket nem lehetett besorozni. A hadkiegészítés alól felmentést kaptak mindazok, akik „jelentős társadalmi értékkel” bírtak. A közszolgálatot ellátók esetében ez csak a felsőbb rétegnek járt, rendőrök, kishivatalnokok sorkötelezettek voltak. Kivételt képeztek még az egyházi személyek, egyetemi tanárok, a kimagasló eredményt elérő egyetemisták és az itáliai hadseregben már szolgálatot teljesítő vagy onnan dezertáló katonák is. Ezen felül a pátens hosszan felsorol még egyéb speciális aleseteket, amelyek szintén mentességet garantálnak.¹⁶⁸ A polgári adminisztráció sikerét jelzi az is, hogy a korábbi sorozási összeírásokat (*anagrafe*) a helyi önkormányzatokhoz (delegátusok) utalták ki és nem a főhadparancsnokságokhoz. Ez a hadkiegészítési törvény a korábinál nagyobb terhet jelentett a lakosság számára, ám a Habsburg Monarchia többi „részállamainak” hadkiegészítési törvényeihez képest a legenyhébbnek számított. Ehhez hasonló enyhe törvény csak Tirolban létezett – igaz ott „vészhelyzet” esetén akár teljes mozgósítást is el lehetett rendelni.

Az önkéntes regisztrációs rendszer rendkívül gyakorlatiasan működött. Minden év december 1-jére egy megjelölt helyre összegyűltek az érintett lakosok, ahol a katonai és civil biztosok felmérték a lakosokat, számba vették a kifogásaikat, majd mindenkit hazaeresztettek. Akik nem tudtak személyesen megjelenni, azoknak helyettest kellett küldeniük. Ezután a biztosok megvizsgálták a felmentési kérelmeket, a hónap végére pedig elkészítették az ellenőrzött regisztert. Akik hamis adatokat adtak meg, igazolatlanul nem jelentek meg vagy egyszerűen elutasították a felmentési kérelmüket, azok automatikusan felkerültek a listára. Januárban a listákat elküldték minden egyes faluba, ahol tíz napig lehetett helyreigazítást kérni. A helyreigazított listákat ezután a delegátusi hivatalban gyűjtötték össze, ahol a hivatal katonatisztekkel egyetértésben újra átnézte az adatokat és öt kategóriába osztották a jelölteket. Az első csoportba a (végül) teljes felmentést nyervek kerültek, a másodikba a jog szerint elítéltek kerültek, a harmadikba azok, akik először kerültek sorozási bizottság elé, a negyedikbe azok, akiknek semmilyen mentességük nem volt és az ötödikbe azok, akiknek volt valami enyhítő körülményük. A harmadik és negyedik csoport tagjaiból sorsolás útján¹⁶⁹ kiválasztották az előre meghatározott létszámú jelöltet, akik kötelesek voltak bevonulni. Az ötödik csoportból is elvileg kellett volna sorsolás útján választani, de erre ritkán került sor, mert a császári-királyi hadsereg pénzügyi okokból nem tartott igényt minden újoncra.¹⁷⁰ Az újoncokat a *communé*-k összegyűjtötték és csoportosan az adott delegáció székvárosába küldték. Itt az orvosi vizsgálat után az újonc megkezdte nyolcéves katonai szolgálatát. Ez alól csak két esetben lehetett kivétel; ha az illető talált egy megfelelő helyettest, aki kiváltotta az ő szolgálatát;¹⁷¹ vagy ha az orvos alkalmatlan-

¹⁶⁸ Például ha az illető volt a család egyetlen kenyérkeresője, akkor jó eséllyel addig el tudta odázni a sorozást, amíg elérte a 24. életévét.

¹⁶⁹ A sorsolást mindig nyilvános helyen végezték.

¹⁷⁰ *Laven, D.*: Venice. 132–133.

¹⁷¹ A helyettes életkora szerint 25 és 36 év közötti lehetett, az így felmentett jelöltnek pedig 350 líra óvadékot kellett letétbe helyeznie, ami a 8 év letelte után visszajárt neki. Ha a helyettes dezertált, az óvadék nem járt vissza.

nak találta a szolgálatra. Ez esetben a sorsolás szerint következő jelöltet hívták be. Bár az olasz „közvélemény” elégedetlen volt az új szabályozással, az 1820-as sorozás mégis nagy sikerrel zárult.¹⁷² Ferdinand Bubna¹⁷³ altábornagy, Lombardia főhadparancsnoka javasolta is Metternichnek, hogy ösztöndíjakkal növeljék a Bécsújhelyen és másutt tanuló olaszok arányát, mert így több lojális, olasz ajkú tiszt állhatna szolgálatba, akikre jobban lehetne támaszkodni sorozáskor és csatamezőn egyaránt.¹⁷⁴

A jól átgondolt új hadkiegészítési rendszer alapján azt feltételezhetnénk, hogy — a Monarchia más országrészeinek gyakorlatával ellentétben — a Lombard-velencei Királyságban ismeretlen volt a kényszersorozás vagy a nemkívánatos elemek besorozása. Szándék és szabály szerint ez nem volt cél, de nem is volt ismeretlen, annak ellenére, hogy nagyon csekély számban fordult elő.¹⁷⁵ A pátenst végleges szabályozásnak szánták, ennek ellenére apró módosításokat egészen Ferenc császár uralkodásának végéig eszközöltek rajta.

Az 1820-as sorozással tehát nemcsak az itáliai hadsereg veteránjaitól „szabadult meg” a Monarchia, hanem a vegyes sorjalogezredek 1815 után sorozott olasz legénységétől is.¹⁷⁶ A nápolyi politikai válság ugyanekkor jó alkalmat kínált arra, hogy a Monarchia demonstrálja az olasz ezredek megbízhatóságát — és Bubna ezt sem felejtette el megírni Metternichnek. Úgy vélte, az erős itáliai regionalizmus és a jelentős hadkiegészítési reformok garantálják az olasz ezredek lojalitását az Itáliai-félszigeten. Johann Frimont¹⁷⁷ lovassági tábornok, vezetői főhadparancsnok azonban más véleményen volt. Frimont azon katonatisztekhez tartozott, akik nem sokra tartották az olasz katonák képességeit. A császár Frimont-ot nevezte ki a nápolyi intervenció hadtest vezetőjének, így a hadjáratban olasz csapatok nem vettek részt. Az 1821-es piemonti felkelés pacifikálására küldött haderőt azonban — Frimont nápolyi távollétében — Bubna altábornagy vezette, így a 44. sorjalogezred részt vett Alessandria megszállásában.¹⁷⁸

Végezetül érdemes pár szót ejteni a Habsburg hadseregbe átlépő tábornokok problematikájáról. Hiába igyekezett a lehető legmértékletesebben rendez-

¹⁷² *Sondhaus, L.: Emperor. 20.* Az igazsághoz hozzátartozik azonban, hogy az 1810-es évek végén hatalmas gazdasági krízist élt át a térség, így a katonaság a szegényebb rétegek számára „menekülőutat”, létbiztonságot jelentett. Lásd: *R. John Rath: The Habsburgs and the Great Depression in Lombardy-Venetia, 1814–18.* In: *The Journal of Modern History.* 13/3 (1941. szept.), 305–320.

¹⁷³ Ferdinand Graf Bubna von Littitz (1768–1825) cseh nemesi katonacsalád sarja. 1818 októberétől haláláig Lombardia főhadparancsnoka.

¹⁷⁴ Uo. 21.

¹⁷⁵ Sondhaus megemlíti egy jelentést, miszerint 1848-ban az udinei 26. sorjalogezred gyalázatos teljesítménye és nagyszámú dezertálási aránya mögött az áll, hogy az ezredbe túl sok gyanús elem került. Uo. 36.

¹⁷⁶ Ezzel párhuzamosan a vegyes ezredek nem-olasz legénysége az 1820-as évek végére kopott ki teljesen.

¹⁷⁷ Johann Graf Frimont von Palota (1759–1831) lotharingiai származású, magyar indigénátust is szerző tapasztalt tábornok, 1819-től venetói főhadparancsnok. A további karrierútja is említést érdemel: 1825-től (Bubna halála után) az egyesített, veronai székhelyű Lombard-velencei Főhadparancsnokság feje, 1831-től decemberi haláláig az Udvari Haditanács elnöke volt.

¹⁷⁸ Uo. 23.

ni a hadszervezést, Sommariva altábornagy erőfeszítéseit aláaknázták azok a döntések, amelyek Bécsben születtek. Az átlépő tábornokok pályaképe szintén jól megmutatja, milyen korlátokba ütközött mindenki, aki „napóleoni hendi-keppel” indult a császári-királyi hadseregben, de nem tartozott a liberális-szabadkőműves érdekcsoporthoz. Sokan pár év után visszavonultak a szolgálatból, mások viszont hiába szolgáltak hűségesen, soha nem juthattak befolyásos pozícióba. Egyetlen napóleoni tábornok sem töltött be vezető pozíciót, bár beosztottként akár fontos posztokat is betölthettek. Kitűnő példa Luigi Mazzucchelli tábornok karrierje, aki a legtöbbre vitte az átlépő tábornokok közül. Mazzucchelli, az Itáliai Királyság utolsó vezérkari főnöke hadosztálytábornokként (*Generale di Divisione* – nagyjából az altábornagyi fokozattal egyenértékű) lépett át a Habsburg hadseregbe vezérőrnagyi rangban. 1814. július 2-án előléptették altábornaggyá és kinevezték a laibachi hadosztály élére. 1815-ben hadosztályparancsnokként részt vett a Napoleon elleni hadjáratban (a II. hadtest kötelékében), majd a béke beköszöntével újra Laibachba rendelték, ahol 1830-ig azonos rangban és beosztásban szolgált. 1830-tól 1834-ig az Udvari Haditanács tagja. 1831-ben grófi címet kapott. 1834-ben táborszernaggyá léptették elő, és kinevezték a Morva-sziléziai Főhadparancsnokság élére, amit 1839-ig irányított. Ezután, pályafutásának végén, Mantova erődparancsnoka volt 1844. április 1-i nyugdíjazásáig. 1817-től haláláig (1868. aug. 5.) a 10. (galíciai) sorgyalogezred ezredtulajdonosa volt.¹⁷⁹ Egy másik példa más szempontból tanulságos. Az 1814 áprilisi Pino-féle puccs után több tábornok, így Giuseppe Palombini és Amilcare Paulucci is megpróbálta meggyőzni Pino-t, hogy folytassák a háborút az osztrákok ellen – sikertelenül. Ennek ellenére, mind Palombini, mind Paulucci minden retorzió nélkül átléphetett Ferenc császár szolgálataiba és szerezhetett felelős posztot.¹⁸⁰

Az olasz főtisztek iránti bizalmatlanság, gyanakvás a császári-királyi vezetés részéről két olyan tényezőn alapult, amiről egyetlen átlépő főtiszt sem tehetett; a társadalmi háttér és a napóleoni haderőben való szolgálat. Az elvárt arisztokratikus nivó és a politikai konzervativizmus olyan falat emelt, amelyen kevesen tudtak áthatolni. Felismerve ezt a későbbi vezetés elérte, hogy ösztöndíjas helyeket létesítsenek az olasz nemzetiségű katonatisztek számára. 10-10 ingyenes tanulást biztosító helyet tartottak fenn olaszok számára a Theresianumban és a bécsi Mérnökakadémián, 20 helyet pedig a bécsújhelyi katonai akadémián.¹⁸¹ Ironikus, de azok az ösztöndíjasok, akik 1830 után indultak el a katonai ranglétrán, a Lombard-velencei Királyság megszűnésének idejére érték el azokat a pozíciókat, ahonnan már könnyedén vezetői pozíciókba tudtak volna emelkedni. A császári-királyi hadseregben eltöltött szolgálatuk meghozta számukra az a bizalmat, amely bizalom soha nem adatott meg a napóleoni francia-itáliai hadseregből átlépő tiszteknek. Így bár a szándék meg-

¹⁷⁹ Az ADB (<http://www.deutsche-biographie.de/sfz59651.html> elérés: 2013. október 14.), a Wurzbach Lexikon 17. kötete és Antonio Schmidt-Brentano adatbázisa (<http://oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=18890> elérés: 2013. október 14.) alapján.

¹⁸⁰ Rath, J.: *The provisional Regime*. 162.

¹⁸¹ Benedikt, H.: *Kaiseradler*. 121.

volt az olasz tisztek valódi beemelésére a császári-királyi hadseregbe, a Királyság fennállása alatt ez a terv mégsem hozta meg gyümölcsét.

A haditengerészet

Velence bukásával az 1797-es campofornioi béke révén¹⁸² a Habsburg Monarchia sikeresen rátette a kezét a teljes velencei hadiflottára, ám a némileg kétes állapotú hadiflotta azonban villámgyorsan elenyészett az 1805-ös pozsonyi béke után. Az 1814-ben megszerzett és megörökölt francia-itáliai hadihajók jobb állapotban voltak, mivel az Itáliai Királyság nem hanyagolta el a haditengerészetet. Velence 1814. április 20-i kapitulációja után tíz sorhajó, nyolc fregatt, tizennégy brigg került zsákmányként az osztrákok kezébe.¹⁸³ Ezen felül több hajó félkész állapotban állt a sólyákon és a velencei Arzenál kitűnő állapotban, teljes felszereléssel.¹⁸⁴ Metternich és a császári vezetés úgy vélte, felesleges sokat költeni a hadiflottára, mivel Nagy-Britannia — mint szövetséges — egyébként is uralja az Adriát a Jón-szigetekkel, másrészt pedig a Monarchia szárazföldi nagyhatalom, nincs szüksége támadó, csak csekély partvédelmi flottára. A Haditanács ideiglenes tengerészeti bizottsága is így vélekedett, amikor egy 3 fregattból és 3 briggből (!) álló hadiflottára tett javaslatot. Ez a keret végül 2 fregatra és 8 briggre emelkedett 1817-ben, a „feleslegessé váló” hadihajókat pedig részben eladták, részben pedig lebontották.¹⁸⁵ Jól szemlélteti a haditengerészet mostoha megbecsültségét, hogy éves költségvetése átlag 1.5 millió guldenből állt, szemben a hadsereg gyakran 60 millió gulden feletti költségvetésével.

Természetesen nemcsak hajókat, hanem tengerészeket is örökölt a Habsburg Monarchia. A tisztek jelentős része szolgált a *prima dominazione* idején, de ez nem jelentett feltétlenül előnyt. Sőt, a campofornio-i és pozsonyi békék folytán ez a tisztikar két csoportosulásra szakadt; azokra, akik 1806-ban átléptek az Itáliai Királyság szolgálatába és azokra, akik megmaradtak a Habsburg oldalon. Ez utóbbi csoport 1809 után a császári-királyi hadsereg kötelékébe került át, majd 1814 után vissza a haditengerészethez. A feszültség döntően a ranglistán való előmenetelből eredt, mivel akik mindvégig Habsburg oldalon maradtak, magasabb pozícióba jutottak kevesebb tapasztalattal, mint a napóleoni oldalt választók.

¹⁸² Fontos megjegyezni, hogy a lunéville-i béke (1801) csak megerősítette a campofornio-i békét, mivel nem módosítja a határokat, hanem szigorítja.

¹⁸³ Beszédes adat: 1798 januárjában a bevonuló osztrák csapatok 10 sorhajót és 7 fregattot zsákmányoltak. *Krámlí Mihály: A császári-királyi haditengerészet, 1797–1866.* (a továbbiakban *Krámlí M.: Haditengerészet.*) 5. és 11. (Letölthető innen: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00005/pdf/kramli.pdf> elérés: 2013. október 14.)

¹⁸⁴ Nem sokon múlt az, hogy a hajókat és a hadianyagot a britek szerezzék meg, mivel Sir John Glover ellentengernagy, a blokádot vezető flotta parancsnoka magának követelte őket. Az itáliai-francia flotta parancsnoka azonban utasítást kért Eugène de Beauharnais alkirálytól, aki azt a parancsot adta, hogy minden hadianyagot és hajót az osztrákoknak kell átadni. *Nafziger, G. – Gioannini, M.: Northern Italy.* 227.

¹⁸⁵ *Krámlí M.: Haditengerészet.* 12.

A császári-királyi haditengerészet ideiglenes parancsnokának egy francia emigránst, Joseph L’Espine¹⁸⁶ altábornagyot nevezték ki 1814. április 25-én, aki már korábban kétszer is betöltötte ezt a posztot, de kevés eredményt tudott felmutatni júliusi távozásáig. Utódja, August de Conninck¹⁸⁷ vezérőrnagy egyáltalán nem volt irigylésre méltó helyzetben; kevés pénzügyi forrás állt rendelkezésére és Sylvestro Dandolo¹⁸⁸ személyében a sértett velencei tisztek gáncoskodásával is számolnia kellett. Dandolo a *prima dominazione* idején rövid ideig a császári-királyi haditengerészet parancsnoka volt, de Conninck pedig a beosztottja. 1814-ben azonban a ranglista miatt megcserélődtek a szerepek, amit — a híresen gögös — Dandolo képtelen volt megemészteni. Dandolo évtizedekig méltatlanságot tanúsított a haditengerészet munkáját intrikáival, hogy újra főparancsnok lehessen. Halála előtt négy héttel, életének 82. évében, negyvenkét évvel az 1805-ös parancsnoksága után ezt újra el is érte.

A tárgyalt időszakban a tengerésztisztek nagyjából 70%-a olasz anyanyelvű volt,¹⁸⁹ negyedük nem szolgált sem a velencei, sem a francia-itáliai haditengerészetnél, negyedük viszont megjárta mindkettőt.¹⁹⁰ A vezényleti nyelv az olasz maradt. A kétségtelen olasz-velencei túlsúly és a flotta Velence-központúsága dacára mégis igen problematikus haderőnémmé vált a régi-új haditengerészet. Az 1810-ben alapított Tengerészeti Akadémia (*Collegio di Marina di Venezia*) nemcsak fennmaradt, hanem az olasz vezetés is érvényesült falai közt.¹⁹¹ De Conninck 1814-es javaslata, miszerint a német nyelv legyen választható tanegység, süket fülekre talált, a régivágású velencei tisztek pedig nem mutattak hajlandóságot a német nyelv elsajátítására. Dandolo sem tanult meg németül soha.

Mindezeket túl a haditengerészet a velencei túlsúly révén megörökölte ugyanazt a társadalmi problémát is, amittől már a Köztársaság is szenvedett; a belterjességet. A tisztikar tagjait keresztül-kasul átszőtték a rokonsági szálak, ami egy zárt, kasztszerű jelleget kölcsönzött a haditengerészetnek.¹⁹² Ráadásul az Akadémia alacsony létszámú évfolyamait szinte kizárólag az ő gyerekeik alkották, így még inkább megnehezítve a változást. Ez az erős belterjesség ké-

¹⁸⁶ Joseph L’Espine (1761–1826) avignoni születésű francia tengerésztiszt, aki 1797-ben lépett Habsburg szolgálatba. Az Udvari Haditanács tengerészeti osztályát vezette 1805 és 1809 közt.

¹⁸⁷ August de Conninck (1761–1844) flamand származású tengerésztiszt 1786-tól szolgált a császári-királyi haditengerészet kötelékében. 1806 és 1807 közt helyettes főparancsnok, 1814-től 1824-es nyugdíjba vonulásáig pedig főparancsnok. Felesége magyar (Jeszenszky Teréz) volt.

¹⁸⁸ Sylvestro Dandolo (1766–1847) ősi velencei család sarja, a család négy dózsét is adott a Köztársaságnak. Velence bukása idején kapitányi rangban átlépett a császári-királyi haditengerészetbe, amelynek négy hónapig az ideiglenes parancsnoka is volt 1805-ben. 1809 után a francia-itáliai vezetés bizalmatlan volt iránta, így nem kapott vezető pozíciót. 1823-ban a nápolyi hajóraj, 1826-tól 1829-ig a Levante-flottilla parancsnoka. 1829-től ellentengernagy, 1836-tól altengernagy, de beosztásban mindvégig csak (1824-től fő-)parancsnokhelyettes. 1847 október-novemberében, haláláig, ismét a flotta ideiglenes főparancsnoka. 1844-től aranygyapjas lovag.

¹⁸⁹ Ezután következtek a délszlávok megközelítőleg 20%-os aránnyal és végül az osztrák-németek 5–10%-kal.

¹⁹⁰ Sondhaus, L.: Emperor. 63.

¹⁹¹ 1814 és 1848 közt a 9 igazgatóból 4 velencei, 4 korfui és egy német származású volt. Lásd: <http://www.assomorosini.it/storia.php> (elérés: 2013. október 14.)

¹⁹² Krámlí M.: Haditengerészet. 13.

sőbb, a nacionalista eszmék terjedésével nagyon megbosszulta magát. Nem meglepő, hogy az olyan „külsősök”, mint de Conninck képtelenek voltak akaratukat keresztülvinni. Az Udvari Haditanács végül 1819-ben unta meg a flamand parancsnok panaszáradatát és küldte ki Amilcare Paulucci vezérőrnagyot, mint vizsgálóbiztost felülvizsgálni a viszonyokat. Paulucci¹⁹³ Bécs szemszögéből nézve ideális választásnak bizonyult. A tapasztalt, de származása révén megbízható vezérőrnagy elképesztően elhanyagolt állapotokat tárt fel az Arzenálban és az Akadémián tett látogatása után. Javaslatára az Akadémia képzését 5-ről 3 évre csökkentették, amelyből a harmadik évet tengeri szolgálattal kellett elvégezni, a tantárgyak közé felvették a történelmet, a német nyelvet és egy tengerjogi kurzust és ösztöndíjas helyeket hirdettek meg. Természetesen ezek a változások csak nagyon lassan hozták meg hasznukat, de a Louis Folliot de Crenneville vezette 1822-es vizsgálóbizottság már egyértelmű előrelépést állapított meg.¹⁹⁴

A flotta állapotát kiválóan megvilágítja az első „tengerentúli út” esete. 1817-ben két fregatt szállította Ferenc császár lányát, Mária Leopoldina főhercegnőt Brazíliába vőlegényéhez, Dom Pedro trónörököshöz. Krámlí Mihály szavait idézve; „A haditengerészet korabeli viszonyait jól jellemzi, hogy az óceáni átkeléshez szükséges műszereket úgy kellett összekoldulni: Conninck a saját szextánsát adta kölcsön, s mivel a flotta egyetlen kronométerét nem vihették magukkal, Gibraltárban kellett vásárolni egyet az angoloktól.”¹⁹⁵ Ezen túl „a fregattok valójában csak Portugáliáig vitték a főhercegnőt, aki ott átszállt egy kényelmesebb portugál sorhajóra, a két osztrák hajó ezután csak díszkíséretet adott Brazíliáig. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az elég rossz állapotú fregattokat az osztrák vezetés már haza sem akarta hozni, hanem el akarták adni a portugáloknak, akik viszont nem voltak hajlandók azokat megvenni. Miközben a huzavona zajlott, az osztrák tengerészeknek elfogyott a pénzüik, és szabályosan éheztek. Végül Bécsből pénzt utaltak át az osztrák konzulátusra, amiből fel tudták szerelni a hajókat a hazaútra, és végül a két fregatt visszatért.”¹⁹⁶ A nápolyi válság idején egy hajóraj (két fregatt és négy brigg) Paulucci parancsnoksága alatt útnak indult, hogy segítse a szárazföldi csapatokat, ám a nápolyi túlerő (egy sorhajó, egy fregatt) Lissában blokádnál vette Paulucci hajóját. Mivel a nápolyi parancsnoknak nem állt szándékában megütközni és mert a szárazföldi intervenciók győzelmének híre jött, a császári-királyi hadiflotta részvétele így véget is ért a hadjáratban.¹⁹⁷ A piemonti felkelés elfojtásá-

¹⁹³ Amilcare Paulucci delle Roncole (1773–1845) Modenában született. Fiatalkorában berber kalózok elrabolták, és rabszolgaként tanult meg hajózni. Szabadulása után 1787-től 1799-ig a nápoly-szicíliai haditengerészetnél szolgált, utána először az itáliai hadseregben, 1804-től pedig a haditengerészetben. 1808-ban brit hadifogságba esett, Málta szigetén volt hadifogoly. 1812-ben tiszti eskü ellenében szabadon engedték, így szárazföldön harcolt tovább. 1814-ben vezérőrnagyként lépett át a császári-királyi hadseregbe. 1818-tól 1821-ig az Udvari Haditanács tengerészeti osztályát vezette, utána 1823-ig a nápolyi hajóraj parancsnoka. 1824-től 1844-es lemondatásáig a haditengerészet főparancsnoka. 1829-től ellentengernagy, 1830-tól altengernagy, 1838-tól báró.

¹⁹⁴ *Sondhaus, L.*: *Emperor*. 65–66.

¹⁹⁵ *Krámlí M.*: *Haditengerészet*. 15.

¹⁹⁶ *Uo.*

¹⁹⁷ *Uo.* 16.

ban már nem vett részt a flotta, a lassan kibontakozó görög felkelés „kezelésében” viszont igen. Említést érdemel még az 1820-as kínai kereskedelmi expedíció is, ami az első német anyanyelvű kapitány, Seraphin von Pörtl vezette (le-fegyverzett) Carolina fregatt vitt véghez. A vállalkozást sikerként lehetett volna elkönyvelni, ha a visszaúton nem halt volna meg kolerában a legénység fele és a kapitány is.

6. Kitekintés és konklúzió

1815 után Metternich megelégedett az itáliai Habsburg befolyás azon formájával, amit elért a kongresszuson. Párma, Modena és Toszkána lojalitása Habsburg uralkodókkal egyértelmű volt, I. Ferdinánd¹⁹⁸ nápolyi király pedig szövetségi szerződéssel kötelezte el magát 1815-ben. Egyedül a Pápai Állam és a Szárd-Piemonti Királyság vonta ki magát tudatosan a Habsburg befolyás megerősítéséből, bár Consalvi bíboros, pápai külügyi államtitkár a pro-Habsburg külpolitikát preferálta.¹⁹⁹ Ez a viszonyrendszer az 1821-es itáliai mozgalmakkal megrendült. A Habsburg befolyás Nápolyban teret vesztett, így Metternich abból a célból helyezte át a laibachi konferenciát Veronába, hogy az „itáliai kérdést” a korábbinál hatékonyabban is megtárgyalhassák. Két elrendő célt tűzött ki; a felkelések (vélelmezett) bázisát adó szabadkőművesek elnyomását, és egy német mintára kidolgozandó itáliai konföderáció létrehozását. Ez utóbbi intézmény azzal az előnnyel is kecsegtetett, hogy könnyebben rá tudja szorítani az itáliai államokat az amalgamáció metternichi képzetére vagyis az itáliai Habsburg-befolyás intézményesült keretét nyert volna. A körülmények nem kedveztek, az érdekelt nagyhatalmak és az érintett uralkodók pedig nagyrészt ellene voltak a terv megvalósításának, így a kezdeményezés végül elbukott.²⁰⁰

Metternich Itália-politikájának legnagyobb paradoxona azonban nem az olasz államokkal kapcsolatos, hanem a Habsburg Monarchia tradicionális vetélytársával, Franciaországgal. A forradalom-ellenesség jó ütőkártyát biztosított Ausztriának, de az amalgamáció kétélű fegyver volt Metternich kezében. Franciaország az elvesztett itáliai befolyását épp az átemelt társadalmi rétegek szimpátiája révén kívánta visszaszerezni, amely rétegek — idővel — nem kevés nosztalgiával gondoltak a napóleoni idők eszmei örökségére. Tehát az a helyzet állt elő, hogy Ausztria beemelte ezt a réteget a helyi hatalomba, hogy elejét vegye egy forradalomnak, ám Franciaország — a Bourbon-restauráció ellenére — érdekelt maradt ezen rétegek forradalmi-nacionalista törekvéseik támogatásá-

¹⁹⁸ Első felesége, Mária Karolina, Mária Terézia lánya 1814. szeptember 8-án hunyt el. Az év novemberében feleségül vette Lucia Migliaccio-t nagy botrányt okozva, ami a nápolyi-osztrák kapcsolatok romlásához vezetett.

¹⁹⁹ Alan Reinerman: Metternich, Italy and the Congress of Verona, 1821–22. In: *The Historical Journal*. 14/2. (1971. jún.) 265.

²⁰⁰ A kulcsfontosságú orosz jóváhagyás elérését épp a görög felkelés kitörése húzta keresztül, a konferencia időtartamára pedig a spanyol kérdés nőtte ki magát. A konferenciára szokás úgy tekinteni, mintha a spanyol kérdés rendezése lett volna a legfontosabb célja, ami csak részben igaz. Kezdetben az itáliai rendezés nagyobb súllyal esett latba az érdekegyeztetések során.

ban. Emiatt, ha Itáliában felkelés tört ki, a két nagyhatalom — a körülményektől függően — versenyt futott a beavatkozás jogáért és lehetőségéért.²⁰¹

Az Itáliai Királyság örökségének átvétele Ausztria számára az adott viszonyok között nem lehetett teljes, a megörökölt struktúrák lebontása pedig legalább annyira elfogadhatatlan volt, mint megtartásuk. A két véglet között öröklődve egy minden szempontból válságos időszakban teljesen természetesen vehető az, hogy az örökölt, az ideálisnak gondolt és a létező — örökös tartományokhoz viszonyító — struktúrák keveredtek egymással. Metternich programja az adott körülmények között kivitelezhetetlennek bizonyult, és megfelelő működéséhez is több évtizedes stabil államiság szükségeltetett volna. Az amalgamáció azonban nem „illuzórikussága” miatt bukott meg 1848-ban, hanem a Habsburg intézményi struktúra által „biztosított” kezeletlen politikai akarat hiányán és a gazdaságpolitikai realitásokon. Más szavakkal; az állameffektus nem tudta garantálni a kormányzás sikerességét és a nacionalizmus hármasonzereje végül kikezdte az Lombard-velencei Királyság legitimációs bázisát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy erre a metternichi állam-alapra ne lehetett volna alapozni. A gazdasági-politikai körülmények ez ellen hatottak és a megkésett alkotmányozási reformfolyamat sem hozhatott eredményt, de végső soron nem ezek a hatások „vitték sírba a Királyságot”, hanem az a „konzervatív struccpolitika”, amelybe Ferenc császár és még inkább utódja, Ferdinánd regnálása „taszította” a Habsburg Monarchiát. Az államépítéshez visszatérve a szervezés során más-más területeken más-más mértékben, de ugyanazok a minták merültek fel; a Mária Terézia-féle felvilágosult államszervezés mintái, II. József államszervező racionalizmusa és Napóleon „modern” liberális hatalomfelfogásából eredő államstruktúra-mintája. Az amalgamáció pedig olyan szemléletmód volt, mely a társadalom és a hatalom viszonyát kívánta kiegyensúlyozni a fenti hármason szemléletmód némileg bizarr erővonalai mentén. Ez a szemléletmód azonban csak nagyon kevés döntési pozícióban lévő államférfit itatott át. Heinrich Bellegarde, Franz Hohenwart, Peter Goëss vagy Joseph von Sardagna erőfeszítései nélkül talán nem is írhatnánk az amalgamációról mint létező államszervezési eszméről.

A Lombard-velencei Királyság fennállása alatt a Habsburg Monarchia egyik „legsajátosabb” mesterséges képződményévé vált, ahol a napoleoni örökség alapvetően nem azt a felforgató eszmét jelentette, mint a Monarchia más államrészein, hanem egy korszerű, „hazafias” eszmeiséget. Az örökség kettőssége - vagyis az egyszerre elutasított és állami szinten intézményesített örökség - adja meg a Rogers Brubaker²⁰² által megállapított origót, amelyből a későbbi események a hármason erőter változásainak megfelelően bekövetkeznek. A Királyság nem volt nemzetállam, de rendelkezett annak minden olyan ismervével, amely még éppen „összeegyeztethető” volt a Habsburg Monarchia *Gesamtmonarchie*-jellegével. Ennélfogva a Királyság berendezkedése magában

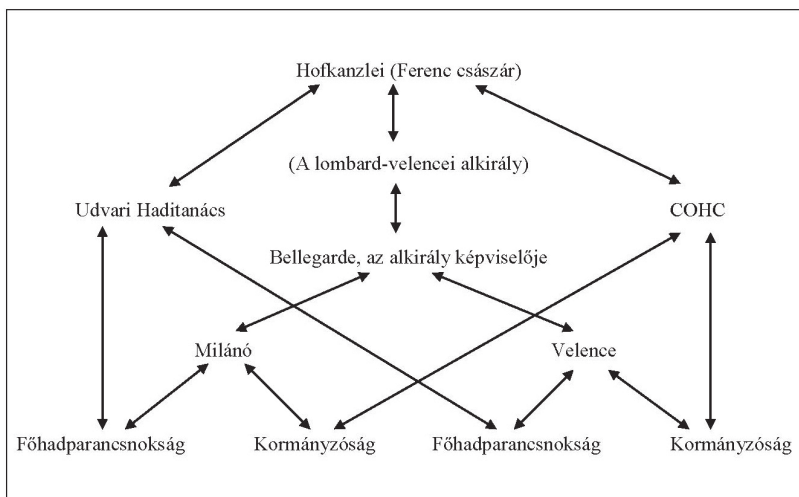
²⁰¹ A paradoxonról bővebben: *David Laven: Austria's Italian policy reconsidered: Revolution and reform in restoration Italy.* In: *Modern Italy*, 1997/1. 10–12.

²⁰² *Rogers Brubaker: Nacionalizmus új keretek között.* (Fordította: Erdősi Péter) Bp., 2006. 23–31.

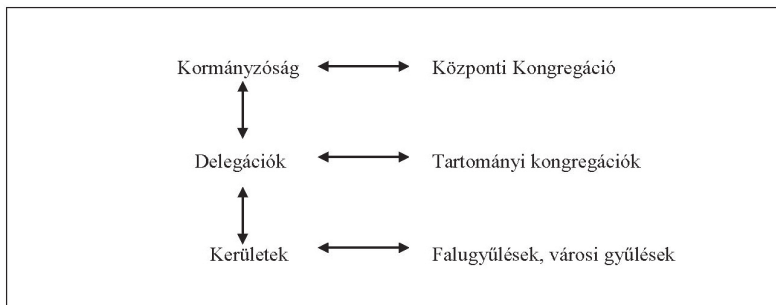
hordozta annak az itáliai regionalizmusnak a csíráját, amely révén akár Piemont alternatívájaként is felléphetett volna. Semmiképpen sem egy „retrográd” államalakulat, nem egy despotikus, centralizált rendőrállam vagy más, sajnos érdemtelenül sokszor leírt tévedés, hanem egy olyan kezdeményezés, ami végül kapitulált a leendő Itáliai Királyság (vonz)ereje előtt. A fent elmondottak után úgy vélem, nem meglepő, hogy a Lombard-velencei Királyság a régió legstabilabb kvázi-államalakulatává tudott válni a modern kor 19. századi hajnalán.

MELLÉKLET

I. Melléklet; A Lombard-velencei Királyság korai közigazgatási struktúrája:

II. Melléklet; A két kormányzóság hatalomgyakorlása:

III. Melléklet; Az Itáliai Királyság bukása után feloszlott táborigaderejének egységeiGárdaegységek:

Reggimento dei Veliti, Reggimento dei Cacciatori, Reggimento Granatieri.

Reggimento Dragoni

Gyalogosegységek:

7 sornyalogosezred (Reggimento di linea), 4 könnyűgyalogos-ezred (Reggimento leggero), „Elba” gyarmati ezred (Reggimento Coloniale Elba), 2 önkéntes gyalogezred (Reggimento Volontari) és 1 invalidus ezred (Reggimento invalidi).

Lovasegységek:

Reggimento Dragoni Regina, Reggimento Dragoni Napoleone / del Ré és 4 lovasezred (Reggimento cacciatori a cavallo).

Tüzéregységek:

Egy gyalogos és egy lovas tüzérezred

IV. Melléklet; A Lombard-velencei Királyság közigazgatási térképe

THE ESTABLISHMENT OF THE KINGDOM OF LOMBARDY-VENETIA 1814-1820

by Tinku Balázs
(Abstract)

The aim of the present study is to examine the establishment and organisational building up of an artificial state-part, the Kingdom of Lombardy-Venetia, which was legitimised by the Congress of Vienna. The new state was meant to be an integral part of the *Gesamtmonarchie* reconsidered by emperor Francis I, which posed a major challenge in view of the historical heritage of the two provinces (*governo*). The conquest of Lombardy and Venetia each involved the adoption of various, mutually antagonistic historical heritages, which were to be dissolved by the organising elite comprised by the COHC (in contemporary documents Central-Organisierungs Hofcommission). The work performed by the chief officials and military leaders, most of whom belonged to the circle around Metternich and were regarded as reformists in their time (Karl Kübeck, Franz Hohenwart, Peter Goëss, Joseph von Sardagna and Heinrich Bellegarde) was not only comprehensive and successful, but also proved enduring and stable in comparison with the other contemporary Italian states. Compared to the other parts of the Habsburg Monarchy, the new state was a lot more modern and more developed in terms of its institutional structure, yet nonetheless constituted an integral part of the *Gesamtmonarchie*.